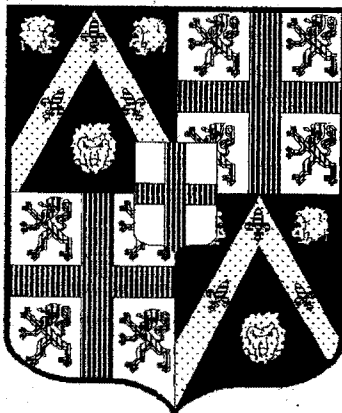

LAND VAN NEVELE

Maatschappij van de heemkundige kring

HEEMKUNDIGE KRING

"HET LAND VAN NEVELE"

HET LAND VAN NEVELE

Heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem,
Merendree, Nevele, Poeke, Poesele, Sint-Martens-Leerne, Vinkt en Zeveren
Het Land van Nevele is een uitgave van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele" v.z.w.

Abonnementen en lidgeld 1999

Abonnementen op *Het Land van Nevele* lopen over een jaargang van vier nummers. Bij nieuwe abonnementen in de loop van het werkjaar worden de vorige nummers, indien nog voorradig, nagestuurd. Oudere nummers vanaf 1970 zijn nog beschikbaar.

Lidgeld 1999

600 fr. (+ 100 fr. buitenland) over te schrijven op rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van "Het Land van Nevele" v.z.w., Beentjesstraat 24, 9850 Poesele.

Steunend lid 1999

Vanaf 1000 fr.

Redactieadres

J.Luyssaert, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Tijdschriftadministratie

L.De Ruyck, Heiste 45, 9850 Landegem

Ledenadministratie

A.Bollaert, Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Opmaak

C.De Groote, Landegem

Druk

Beschutte Werkplaats "Nevelland", Nevele

De auteurs, en niet de uitgever, zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en illustraties.

HET LAND VAN NEVELE

september 1999

jaargang XXX

aflevering 3

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Bij de kaffoto: Cyriel Buysse (°Nevele 1859-†Afsnee 1932) in zijn auto.
Foto uit "Cyriel Buysse 1859-1932", album samengesteld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van zijn overlijden, Gent, Herdenkingscomité Cyriel Buysse, 1982.

INHOUD

J.L., Woord vooraf	139
J. LUYSSAERT, Cyriel Buysse's Nevelse periode (1859-1896)	141
J. VAN DE CASTEELE, Het rusthof te Vosselare en zoals C. Buysse het zag in "Het Hofje"	144
J. VAN DE CASTEELE, Het niet onbesproken drietal uit de Schandpaal	166
A. STROBBE, Herinnering, een verhaal van C. Buysse	174
A. STROBBE, Lotenhulle in het werk van Cyriel Buysse	182
J. LUYSSAERT, Nevelse realiteit en Buysse's fictie in "Het recht van de sterkste"	198
S. DE GROOTE, De automobiel van mijnheer Cyriel	213
A. BOLLAERT, Buysse in de "Larousse"	221

WOORD VOORAF

Wie een beetje vertrouwd is met het werk van Buysse en bovendien in het Land van Nevele woont, meent heel vlug bepaalde personen en toestanden uit de Nevelse Zeistraat en omgeving te herkennen.

Buysse heeft de sociale toestanden op het einde van de 19de eeuw treffend en waarheidsgetrouw getekend en de verleiding is dan ook groot - om het met de woorden van August Vermeylen te zetten - Buysse's oeuvre te gebruiken als "dokumenten voor een studie van de maatschappelijke toestanden in Vlaanderen". Of we Vermeylen ook nog verder mogen volgen wanneer hij zegt: "Er mag dan ook gezegd worden dat Buysse ons het volledigste openlucht-museum van echte Vlaamse mensen heeft geschonken dat in onze literatuur bestaat"¹ willen we aan de hand van deze bundel artikelen onderzoeken.

Maar Cyriel Buysse steekt ons wel een handje toe in een interview dat hij in 1913 gaf aan d'Oliviera: "Ik zie de werkelijkheid voor mij en op de werkelijkheid, die als beeld in mijn hoofd zit, ga ik bouwen. Maar er komt zooveel bij en er gaat zooveel af. In mijn werk is het gedeelte van de verbeelding zeer groot". En over zijn personages zegt hij: "Het is wel gebeurd dat sommige mensen zeiden: Mijnheer Buysse heeft over ons geschreven. Maar dan werd er aan getwijfeld, omdat sommige dingen niet precies klopten. Je componeert je boeken, nietwaar? Je neemt iets van die en neemt iets van een ander, en daarvan maak je je personages. De mensen in mijn boeken zijn niet helemaal integraal zoals zij langs de wereld lopen".²

J. Taeldeman was bij mijn weten de eerste in het Land van Nevele die naar aanleiding van de uitgave van de Cyriel Buysse's *Verslagen over den Gemeenteraad van Nevele*³ een onderzoek deed naar de waarheidsgetrouwheid van Buysse's *Verslagen*.

¹ Geciteerd in K. JONCKHEERE, *Boeketje Buysse*, Brussel, 1974, p. 48.

² E. D'OLIVIERA, *Cyriel Buysse. De Jongere Generatie*, Amsterdam, 1913, p. 71 en 69.

³ J. TAEDEMAN, *Cyriel Buysse's "Verslagen over den Gemeenteraad van Nevele"*, in *Monografieën van de heemkundige kring "Het Land van Nevele"*, deel I, Nevele, 1972, p. 33-121.

Wijlen ons bestuurslid Jozef Van de Castele, een geboren en getogen Nevelaar, toetste de novelle *Het Hofje* aan de Nevelse werkelijkheid. Hij besloot zijn onderzoek als volgt: *Als we het verhaal Het Hofje aan de werkelijkheid toetsen, dan moeten we toch de objectiviteit in Buysse's verhaal met een korreltje zout nemen. Onderschuiven van personages, fictie en werkelijkheid zijn zo verstrengeld dat hier geen sprake kan zijn van een kroniek van die tijd.*"⁴

Na deze conclusie zette J. Van de Castele zijn onderzoek voort o.m. met zijn artikel *Een niet onbesproken drietal uit 'De Schandpaal'*.⁵

Ook J. Taeldeman zette zijn onderzoek verder in *De Nevelse Zeistraat anno 1870-1880 en die van Buysse*⁶ en in *Buysse's 'Grueten Broos': werkelijkheid en verbeelding*.⁷

Wijlen ons bestuurslid A. Bauwens schreef *Meigem in het werk van C. Buysse*⁸. En in de jaren negentig publiceerde A. Strobbe *Lotenhulle in het werk van Cyriel Buysse*⁹ en J. Luyssaert sloot voorlopig deze reeks onderzoeken af met een artikel over *Nevelse realiteit en Buysse's fictie in 'Het recht van de sterkste'*¹⁰

Onder de titel "Cyriel Buysse 140 jaar" wordt in 1999 op initiatief van de Gemeentelijke Raad voor Cultuurbeleid van Nevele en met medewerking van diverse verenigingen o.m. de heemkundige kring "Het Land van Nevele" met toneel, liederen, filmvoorstellingen, publicaties en een tentoonstelling de 140ste verjaardag van Buysse's geboorte herdacht.

Onze vereniging biedt u bij die gelegenheid een bundel artikelen aan waarin de auteurs op zoek gaan naar de waarheidsgetrouwheid in Buysse's werk.

J.L.

⁴ J. VAN DE CASTEELE, *Het Rusthof te Vosselare en zoals C. Buysse het zag in 'Het Hofje'*, in *Het Land van Nevele*, jg. VI (1975), afl. 4, p. 198.

⁵ Verschenen in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, deel II, Gent, 1986, p. 67-175.

⁶ Verschenen in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, deel III, Gent, 1987, p. 31-134.

⁷ Verschenen in *Het Land van Nevele*, jg. XIV (1983), afl. 2, p. 131-134.

⁸ Verschenen in *Het Land van Nevele*, jg. XIV (1983), afl. 1, p. 61-68.

⁹ Verschenen in *DF-Spiegel*, jg. 15 (1997-98), nr. 2, p. 1-21.

¹⁰ Verschenen in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, deel XIV, Gent, 1998, p. 33-42.

CYRIEL BUYSSES NEVELSE PERIODE (1859-1896)¹

Op 20 september 1859 werd te Nevele Cyrillus Gustave Emile Buysse geboren. Zijn moeder Maria Paulina Loveling was de oudere zuster van Rosalie en Virginie. Grootmoeder langs moeders zijde, Marie Comparé, is twee keer getrouwd geweest: eerst met Jacques Fredericq en na diens dood met Herman Loveling uit het Duitse plaatsje Papenburg.

Marie Comparé bezat voor die tijd een bijzondere ontwikkeling en belangstelling voor letterkunde. Ook Herman Loveling was een verwoed lezer. Zijn bibliotheek bevatte de hele wereldliteratuur in verscheidene talen. Van moeders zijde erfde Cyriel ongetwijfeld zijn literaire begaafdheid.

Vader Louis Buysse, geboren te Nevele op 23 november 1830, was de zoon van een schoenmaker. Hij was een man met een moeilijk karakter en bedacht op materiële vooruitgang en gewin. Hij was een ondernemend zakenman die weldra eigenaar werd van een olieslagerij en een cichoreifabriek te Nevele. Helemaal ontoegankelijk voor artistieke uitingen was hij niet. Hij speelde klarinet en ging twee keer per week naar Gent lessen volgen aan het conservatorium. In 1869 werd hij gemeenteraadslid en schepen tijdens de woelige periode van de schoolstrijd.

Na zijn lagere school te hebben doorlopen in Nevele, werd Cyriel in 1871 ingeschreven in de Rijksmiddelbare Jongensschool te Gent, maar zijn schoolse prestaties waren niet schitterend. Eén keer werd hij zelfs twee dagen uitgesloten omdat hij karikaturen van een van zijn leraars had gemaakt en verspreid. Deze eigenschap zou hem later nog van pas komen in zijn literaire scheppingen. Hij stapte in 1873 over naar het Atheneum aan de Ottogracht, zijn resultaten verbeterden, maar het ging weer snel bergaf en op 16-jarige leeftijd verliet hij het Atheneum zonder zijn studies voltooid te hebben.

¹ Voor de samenstelling van deze beknopte bibliografie heb ik vooral geput uit volgende twee werken: A. SCHELSTRAETE, *Cyriel Buysse. Zijn Nevelse periode (1859-1896)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1960 en A.M. Musschoot (red.), *Cyriel Buysse 1859-1932*, Album samengesteld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van zijn overlijden, Herdenkingscomité Cyriel Buysse, Gent, 1982.

Tegen zijn zin werd hij nu ingeschakeld in het bedrijf van zijn vader. Om te ontsnappen aan de ellendige verveling van het werk en de banaliteit van het dorpsleven zocht hij 's avonds ontspanning in de lectuur van o.m. "gewaagde" Franse romans. Vader Buysse vond dit tijdverkwisting en wilde dat zoon Cyriel zich zou toeleggen op de zaken. De spanningen tussen vader en zoon stegen. De interesses lagen ook zo ver uit elkaar: vader een zakenman, hoofdzakelijk bedacht op geld, de zoon gefascineerd door boeken. Gelukkig waren er zijn moeder Pauline en zijn tante Virginie Loveling die hem erg stimuleerden in zijn literaire belangstelling.

De voortdurende spanningen tussen vader en zoon leidden ertoe dat Cyriel zijn geluk elders zocht. In een Nevelse herberg geraakte hij in amoureuze avonturen verwickeld en kreeg bij zijn dorpsgenoten en familie een kwalijke reputatie.

Omdat zijn zoon toch niet graag werkte in het ouderlijke bedrijf, bezorgde Louis Buysse hem in 1878 een postje van bediende bij de burgerlijke stand te Nevele. Op het gemeentehuis deed hij zijn inspiratie op voor zijn *Verlagen over de Gemeenteraad van Nevele*². Deze vlugschriften, die voor een groot deel op verbeelding steunen, werden anoniem verspreid en zorgden voor de nodige opschudding bij de plaatselijke bevolking. In deze stukjes treffen we al de meeste literaire kwaliteiten van zijn later oeuvre aan: de scherpe observatie, een rake, humoristische typering, een kernachtige verwoording en een levensechte weergave van de dialogen in het Nevels dialect. Toen in 1884 vader Louis niet meer herkozen werd, verloor zijn zoon zijn betrekking op het gemeentehuis.

Met de steun van tante Virginie verscheen in 1885 als feuilleton zijn eerste novelle *Het erfdeel van Onkel Baptiste*. Buysse's officiële literaire debuut getuigt van een diep gevoel van het natuurschoon en van een waarheidsgetrouwe weergave van het boerenleven.

Omdat hij weer eens een verhouding had met een meisje van de Hul, werd hij in de herfst 1886 door zijn vader "voor zaken" naar Amerika gestuurd. Hij kreeg heimwee en vier maanden later stond hij weer in Nevele. De reis had zijn horizon verruimd en was een inspiratiebron voor enkele korte stukjes

² Zie J. TAELEMAN, in *Monografieën van de heemkundige kring "Het Land van Nevele"*, Nevele, 1972, p. 33-121.

zoals *Dogfish*, *Hongersnood*, *Mishawaka*, *Iets over godsdiensten in Noord-Amerika*, *Een Amerikaanse verkiezingen* *Free-Lunch* allemaal verschenen in het *Nederlandsch Museum*.

Nu begon hij zich voorgoed aan de literatuur te wijden en regelmatig verschenen van hem bijdragen in het *Nederlandsch Museum*, de *Nieuwe Gids*, *Nederland* en *De Gids*.

In 1887 verscheen zijn eerste afzonderlijke uitgave, de idyllisch-realistische boerennovelle *Guustje en Zieneken*.

Vanaf 1888 schreef hij de verhalen *Een verzoening*, *De pokken* en *Twee beesten* die al het sombere naturalisme van *De biezenstekker* aankondigen. *De biezenstekker* verscheen in 1890. Het onbewogen naturalisme van dit werk bracht vooral in Vlaanderen een schokeffect teweeg. Buysse wilde naar eigen zeggen: "*een heel gedeelte van ons Vlaamsche volk dat tot dus toe nagenoeg onbekend bleef in mijne werken doen optreden*".

In 1891 leerde hij de Rosa Rooses kennen. Vader Max Rooses, de bekende Antwerpse kunsthistoricus, was op informatie uitgetrokken, had van Paul Fredericq over Buysse's vroegere liefdesavonturen gehoord en hij wees het huwelijksaanzoek af.

In maart 1893 verscheen het eerste nummer van *Van Nu en Straks* met als redacteurs Cyriel Buysse, Emmanuel De Bom, Prosper Van Langendonck en August Vermeylen.

In november 1893 verscheen *Het recht van de sterkste*.

Vooraf in Nederland bevond Buysse zich in de literaire actualiteit. Een jonge Nederlandse weduwe Nelly Tromp-Dyserinck uitte in een brief van 6 oktober 1895 aan Virginie Loveling haar bewondering voor het werk en haar belangstelling voor de persoon van Cyriel Buysse. Waarschijnlijk heeft tante Virginie haar neef achteraf een dienst bewezen en het pad geëffend voor een huwelijk met Nelly Dyserick. Op 19 augustus 1896 werd Buysse te Nevele uitgeschreven en op 1 oktober 1896 huwde hij met haar en vestigde zich in het voornamen Den Haag.

Nu hij Vlaanderen had verlaten, voelde Buysse zich ook vrijer tegenover sommige (liberale) flaminganten, van wie hij aanmoediging en steun had verwacht, maar meestal slechts vijandschap, miskennis of onverschilligheid had ondervonden.

Jan LUYSSAERT, Merendree

HET RUSTHOF TE VOSSSELARE EN ZOALS C. BUYSSE HET ZAG IN “HET HOFJE”¹

De ex-Nevelaar, die ter gelegenheid van de kermis of bij een familiale gelegenheid z'n geboortedorp terugzag, had steeds de prettige indruk dat alles er bleef “zoals het was”, om het met een titel van een Buysseroman aan te duiden. Doch de laatste decennia draait Nevele ook mee met de muterende wereld.

Waren sommige journalisten en literatuuronderzoekers blij verrast met de vele herinneringen aan C. Buysse, die ze te Nevele nog vonden, dan dient toch erkend dat er stilaan heel wat Buysseaanse infrastructuren afgebrokkeld zijn: het kasteel van oud-burgemeester Leonce Mulle de Terschuieren werd gesloopt; de “wal” van ‘t Armenhuis, zo nauwkeurig beschreven dat een handig tekenaar, aan de hand van Buysse's evocatie, hem kan reconstrueren, werd gedempt²; het herenhuis Blomme waar de *Tantes* gewoond hebben is afgebroken. In 1971 verdween het bekende beluik “Rusthof”, gelegen te Vosselare; sommige spuiters noemden het de “Lusthof”, er was trouwens een herberg die zo heette. Wie Buysse's novelle *Het Hofje*³ leest en enigszins vertrouwd is met de streek van Nevele, identificeert onmiddellijk de inspiratiebron van die novelle: het Rusthof⁴.

Historisch overzicht van het Rusthof

In 1895 sticht Adèle Charlotte Fobe, de Nevelse vriendin van Virginie Loveling⁵, een bejaardentehuis, gelegen in de toenmalige Dreefstraat te

¹ Geactualiseerde versie van een artikel verschenen in *Het Land van Nevele*, jg. VI (1975), afl. 4, p. 181-215.

² C. BUYSSE, *De Roman van den Schaatsenrijder*, Amsterdam, 1918. Bevat o.a. *De “wal” van ‘t Armenhuis*, p. 12-36.

³ ID., *In de Natuur*, Bussem, 1919², p. 110-128.

⁴ Ongebruikelijke benaming. De Nevelaren spreken over *de Rusthof*, Virginie Loveling e.a. over *het Rusthof*. *Het Woordenboek van de Nederlandse Taal* geeft één voorbeeld met de betekenis van kerkhof, (zie Duits Friedhof). Door zijn verblijf in Nederland kende Buysse de juiste benaming.

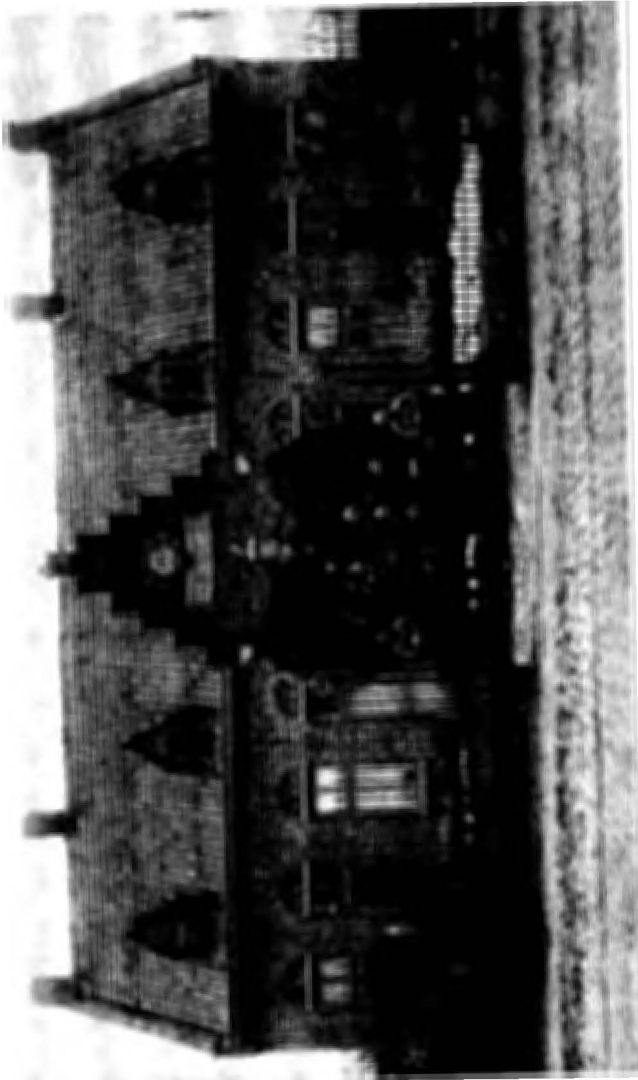
⁵ J. VAN DE CASTEELE, *Adèle Charlotte Fobe*, in *Het Land van Nevele*, jg. IV (1973), p. 35-52.

Vosselare, op een paar honderd meter van de scheiding met de dorpskom van Nevele. Achter het 20 meter lange monumentale hek lag daar het beluik in rode baksteen, bestaande uit drie vleugels in U-vorm met voorhof. In de centrale vleugel was een trapgevel opgetrokken waarin een witmarmeren medaillon met arduin omlijst en een arduinen onderschrift ingemetseld waren. We lezen er: “Ter nagedachtenis van de Heer August de Deurwaerder”. Adèle Fobe, weduwe van oud-vrederechter en burgemeester Victor Adolf Schatteman huwde in 1886 met A. de Deurwaerder die in 1892 te Nevele overleed.

Het echtpaar de Deurwaerder-Fobe was kinderloos. Bij haar eigenhandig testament van 1893 duidt Adèle Fobe haar broer Adophe aan als haar universeel erfgenaam. In 1896 voegt ze een codicil bij haar testament, dat o.m. zegt: “*Ik geef en legateer in vollen eigendom aan de burgerlijke godshuizen te Nevele, het gesticht “Rusthof” voor oude lieden, door mij gebouwd en opgericht...*”.

Op 11 mei 1898 overlijdt Adèle Fobe en haar broer Adolphe, die vrijgezel was, was reeds een maand voor zijn zuster overleden. Er was geen nieuw testament opgemaakt en zo worden de wettige erfgenamen opgeroepen, ten getale van twintig. Anna-Francisca Brandt, nicht van Adèle Fobe in de vijfde graad, is de enige erfgename langs moederszijde en zal bijgevolg de helft krijgen van het aanzienlijk fortuin. Maar ze schijnt nog meer te willen: ze zal namelijk een paar bijzondere beschikkingen van het testament aanvechten, namelijk het legaat “Rusthof” aan de burgerlijke godshuizen van Nevele overgemaakt. Nu ze rijk is neemt ze een gewiekst advocaat onder de arm. Er wordt een bezwaarschrift van 15 bladzijden opgesteld dat aan koning Leopold II geadresseerd wordt. Het bezwaar stoelt op twee motieven: de gemeente Vosselare zal zich zware financiële lasten op de hals halen en de burgerlijke godshuizen van Nevele kunnen slechts behoeftigen plaatsen, wat in tegenspraak is met het Reglement van het Rusthof; een lijst van de inwoners van het Rusthof, bij het bezwaarschrift gevoegd, toont aan dat er geen integraal behoeftigen in wonen.⁶

⁶ Archief Ministerie van Justitie Brussel.

Het Rusthof lag niet op het grondgebied Nevele, wel op Vosselare. Bemerkt in de topgevel het witmarmeren basreliëf met het medaillon van het echtpaar de Deurwaerder-Fobe. De foto dateert uit 1922.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

Maar de conclusie van het bezwaarschrift is een coup de théâtre: om alle gerechtelijke betwistingen te vermijden, wordt een compromis voorgesteld: aan de burgerlijke godshuizen van Nevele het Rusthof toewijzen en... afgelopen; de honderdduizend frank, uitgeschreven voor het Rusthof, komt dan natuurlijk in de handen van de erfgenamen en Anna Brandt zal dan de helft van de som krijgen.

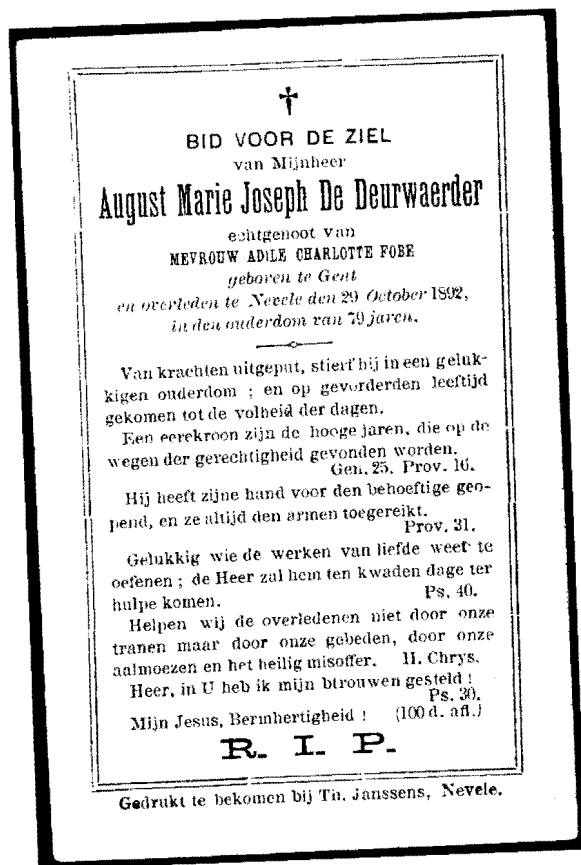
Een koninklijk besluit d.d. 1 augustus 1899 heeft de knoop doorgesneden: het bezwaar wordt van de hand gewezen. Er is nochtans een zonderling feit: geen enkel familielid maakt deel uit van het bestuur van het Rusthof, hoewel het testament vermeldt: "... *beding ik voor mijne wettige erfgenamen het recht om deel te hebben aan het bestuur van het gesticht...*". Hier dient gezegd dat het "armbestuur" van Nevele van zich afgebeten heeft waar het eist: "... *dat het bestuur der burgerlijke godshuizen van Nevele vrij zal wezen alle schikkingen te nemen die zij nodig oordeelt zonder tussenkomst van personen vreemd aan het wettelijk heerschend bestuur*"⁷. Die eis wordt dan ook door de hogere instanties ingewilligd. Daarmee is de kous af en zal het Rusthof een rustig bestaan leiden van komen en gaan.

Was het een rustoord waar de klok was blijven stilstaan? Het overleefde de twee wereldoorlogen, maar nooit is er een indexerings van het onderhoudsgeld geschied: 2 frank per week van de stichting af tot aan de sluiting in december 1969.

In oktober 1967 beslist de C.O.O. (nu OCMW) van Nevele het Rusthof te verkopen, maar zal "*alle aangegane verplichtingen ten opzichte van de personen verblijvend in het Rusthof te Vosselare strikt naleven en toepassen, alsmede alle wilsbeschikkingen die voorkomen in het legaat van de schenker gewetensvol volbrengen*". Motivering: de huisjes bevinden zich in bouwvallige toestand en voldoen niet meer aan de meest elementaire hygiënische normen⁸. Het complex werd in 1969 verkocht en kort nadien werden de gebouwen gesloopt. Nu staan er nieuwe huizen.

⁷ Zitting van het Arm-bureau, d.d. 7 november en 13 november 1898.

⁸ Zitting van de C.O.O. van Nevele, d.d. 1 oktober 1967. De heer René Van de Walle uit Landegem wijdde er een artikel aan met foto: *Rusthof van Vosselare verdwijnt weldra in de geschiedenis*, in *Het Volk*, 5 juli 1968.

Doodsprentje August de Deurwaerder.
(Verzameling D. D'Hooge, Nevele)

De gelden van de verkoop werden aangewend om de kosten te dekken van de uitbreiding van het nieuw rustoord te Nevele. Het nieuw rustoord, in vervanging van het oude Hospitaal Louise, kreeg de naam Ter Lenen en de bewoners van het Rusthof werden er naar overgeheveld.

Fictie en waarheid in *Het Hofje*

Dat Cyriel Buysse veel afwist van de stichting van het Rusthof, hoeft ons niet te verwonderen, hoewel de schrijver reeds in 1896 Nevele verlaten had en zich in Nederland gevestigd had. De donatrice was de Nevelse vriendin van Virginie Loveling en zijn vader Louis Buysse was een van de twee regenten van het Rusthof.

We menen dat *Het Hofje* een van de novellen is, waarin het meest Nevelse - grootnevelse weliswaar - elementen voorkomen.

Voor wie Buysse's tekst niet gelezen heeft, geven we allereerst de korte inhoud van de novelle. Peetje Raes is het erkende hoofd van een twintigtal bedelaars, mannen en vrouwen, uit de beruchte Zijstraat⁹. Iedere weekdag wordt een andere wijk aangedaan. De zondag is het rustdag, maar met de opbrengst van de buit wordt er lustig gegeten en gedronken; dan wordt het wel rumoerig in de Zijstraat. Vlak erbij ligt het herenhuis van meneer en mevrouw Christiaens-de Maertelaere. Om niet meer gestoord te worden door het lawaaiig bedelaarsvolk zullen die rijke lui een hofje oprichten voor de bedelaars en hun tevens een maandgeld uitkeren.

Peetje Raes komt in verzet tegen die bedreiging van hun vrijheid en verbiedt zijn aanhang de huisjes van het rustoord te betrekken. Maar de dorpelingen en de boeren uit het dorp willen de bedelaars niet meer steunen en een voor een gaan de bedelaars in het hofje wonen, en Peetje Raes staat nu alleen. Uit zijn krot gedreven, wordt hij op een winterdag bewusteloos op straat aangevallen. Hij wordt naar het hofje overbracht waar hij sterft.

We zullen nu trachten Buysse's verhaal en zijn visie op het Rusthof te confronteren met gegevens die we in ambtelijke en familiepapieren konden vinden. (Buysse's tekst is in cursief gedrukt).

⁹ De officiële spelling is Zeistraat.

La famille FOBE,
La famille SCHATTEMAN,
La famille de DEURWAERDER,
La famille BLANQUAERT,

ont l'honneur de vous faire part de la perte douloureuse qu'ils viennent d'éprouver en la personne de leur cousine bien-aimée

DAME

ADÈLE - CHARLOTTE FOBE

Veuve en premières noces de Monsieur Adolphe-Victor SCHATTEMAN,

Veuve en secondes noces de Monsieur Auguste de DEURWAERDER,

née à Somergem et décédée à Gand, après une courte maladie dans la soixante-douzième année de son âge, munie des Secours de la Religion.

Le service funèbre, auquel vous êtes prié d'assister, suivi de l'inhumation au caveau de la famille au cimetière communal de la Porte de Bruges à Gand, sera célébré en l'église paroissiale de Saint Michel à Gand, le lundi 16 Mai à 10 1/2 heures du matin.

LES MESSES POUR DAMES SE DIRONT DANS LA MÊME ÉGLISE DE DIX HEURES A MIDI.

Elles recommandent son âme à vos pieux souvenirs.

On est prié de n'envoyer ni fleurs ni couronnes.

Gand, le 11 Mai 1898.

Gand impr. Ch. Van Mele rue de la Vallée 26

Doodsbrief van Adèle Fobe.
(Verzameling Luc Rutsaert, Impe)

De bedelaarsbenden

"Peetje Raes staat aan 't hoofd van de bedelaarsbende", p. 110.

Er is reeds voldoende gewezen op het arm Vlaanderen van de 19de eeuw. Was nu de bedelarij te Nevele erger dan elders? We geloven het niet, maar er was een bepaalde wijk, de Hul waarin de Zijstraat ligt, waar bijna uitsluitend dagloners woonden. Door gebrek aan werkgelegenheden vonden ze meestal hun bestaansmiddelen in het bedelen; waarschijnlijk gaf dan die concentratie van bedelaars op een wijk aanleiding tot het vormen van benden. De armoede die er heerst is niet uitsluitend het gevolg van de economische crisis en de mislukte aardappelenoogst van omstreeks 1850. Vroeger was er ook schrijvende armoede en bestonden er bedelaarsbenden. Dat vernemen we uit een brief van Emmanuel Comparé (overgrootvader van Cyriel Buysse), gericht tot de Provinciale overheid te Gent; hij suggereert het delven van een kanaal om de overstromingen in de streek te keer te gaan en tevens om werkgelegenheid te verschaffen: "*Wat aengaet de onkosten van delven, en kan maar gering wezen na evenredenhed van 't geluk daer uyt te verkrijgen, te meer omdat het kan gedolven worden door arme werklieden sonder werk loopende, moeten bedelen, en waarmede men soude sien verminderen de groote versaemelingen van benden, die door 't uyttersten gebrek, op seker wijze groote vrees en indruk maeken, aen de vredelievende borgers: die veeltijds uyt vrees geven het gonne sij self noodig hebben;...*"¹⁰.

Het bestaan van bedelaarsbenden heeft Buysse wel getroffen. In een novelle van *Uit de Bron* schetst hij ook nog een leider van een bedelaarsbende, Guustje Bracht¹¹. Over hem zegt de schrijver: *Ik hield van hem zonder het te weten. Meer zelfs: ik had steeds een soort hekel aan hem, want hij was een levenslange bedelaar en luiaard. Telkens als hij mij zag - en hij lei het er op aan om mij te zien - beteekende dat voor mij het geven van een aalmoes, en ik wist wel dat mijn gift meestal in jenever werd verdronken. Want Guustje was een luxe-bedelaar. Aan 't noodige leed hij geen gebrek. Alleen aan 't overtollige had hij wel eens te kort.*

We zien hier dat Buysse nogal sceptisch staat tegenover die noodzaak tot bedelen, en hij staat natuurlijk niet alleen met die zienswijze. In een anoniem

¹⁰ Geciteerd bij Hugo VAN DEN ABEELE, *Het kanaal van Schipdonk*, Overdruk uit K.O.K., Deinze, 1940, p. 12

¹¹ C. BUYSSE, *Uit de Bron*, Gent, 1922, p. 92-102.

Het paviljoen in de tuin van het echtpaar de Deurwaerder-Fobe.
De foto werd gemaakt tijdens de Eerste Wereldoorlog
toen het huis bewoond was door notaris Van Roy.
Duitse soldaten poseren voor de fotograaf.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

brochuurtje¹² uitgegeven te Gent in 1847 lezen we: “*De werkmán heeft het werken op voor zijn bestaan en zo werd hij in armoede gedompeld...Zowel in de kleinste gemeenten als in de mooiste straten van onze grote steden tiert de bedelarij welig. Zij die nog wat inkomen halen uit het werken, worden door het treurig voorbeeld aangetrokken en verkiezen te bedelen: het is gemakkelijker en het brengt meer op*”. (uit het Frans vertaald).

Buysse's visie stemt dus wel overeen met de gangbare opinie van de toenmalige burgerij: ze bedelen om te kunnen brassen (?).

Maar wat nu het verdwijnen van bedelaars betreft met ze op te nemen in het Hofje, liggen de zaken in werkelijkheid heel anders.

Het Rusthof was oorspronkelijk niet bestemd voor behoeftigen. In de inleiding van het Reglement lezen we: “*(het is) bestemd tot verblijfplaats van ouderlingen van beide geslachten, welke niet tot den stand van behoeftigen behooren, doch niet gansch in hun onderhoud kunnen voorzien*”.

Einde 1891 worden er nieuwe wetten op de “*beteugeling der landlooperij en der bedelarij gestemd*”. Een paar artikelen:

Art. 9 Alwie bedelend wordt aangetroffen zal mogen aangehouden en voor de rechtbank van enkele politie gebracht worden...

*Art. 13 Zij (de vrederechters) stellen ter beschikking der regeering, om gedurende ten minste twee jaren en ten hoogste zeven jaren in een bedelaarsgesticht opgesloten te worden, de tot werken bekwame personen welke, in plaats van in den arbeid hunne middelen van bestaan te zoeken, de liefdadigheid uitbuiten als bedelaars van beroep...*¹³

Voorheen was het bedelen ook wettelijk verboden, maar gemeente- en stadsbesturen lieten de bedelarij oogluikend toe.

Het drastisch optreden van de rechterlijke macht enerzijds en de nieuwe werkgelegenheden anderzijds liggen aan de grondslag van het teruglopen van de bedelarij, zonet van het verdwijnen ervan op het einde van de 19de eeuw. Buysse heeft het dus anders uitgebeeld. De novelle Het Hofje is ook in het

¹² *Du paupérisme et des moyens de le soulager. Plus de pauvres, plus de mendiants*, Gand, 1847.

¹³ *Wetten van de 27 november 1891 op den openbaren onderstand, kosteloozen geneeskundigen bijstand en beteugeling der landlooperij en der bedelarij*, Brussel, 1891.

De tuin van het echtpaar de Deurwaerder-Fobe. Foto tussen 1895 en 1898 gemaakt door de Gentse fotograaf Wante.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

Duits vertaald; de titel is *Der letzte Bettler*¹⁴, wat alludeert op de slotzin van het verhaal: “*De laatste, onverzoenlijke bedelaar van ‘t dorp, was, dank zij hun liefdadige stichting, als een christelijk mensch de eeuwigheid ingegaan*” (p. 128).

Topografie en toponiemen

“*Hij (Peetje Raes) is het, die de zes uitgangen der week heeft ingedeeld zoals ze thans bestaan: ‘s maandags in de kom van ‘t dorp, ‘s dinsdags naar de Boschstraat, ‘s woensdag naar de Kermhoek, ‘s donderdags naar ‘t Muizenhol, ‘s vrijdags naar ‘t Peperhol, ‘s zaterdags naar ‘t Luizengevecht, ‘s zondags zich verlustigen*”. (p. 110-111).

Vier van die benamingen zijn nog heden in zwang te Nevele, maar ‘t Luizegevecht en ‘t Muizenhol bestaan er niet en hebben er wellicht ook nooit bestaan. Te Gent is er wel een Luizengevecht, oude volkse benaming van de Hebbrechtstraat (steegje van de Kortrijksepoortstraat naar de Leie).

Buyse heeft *Het Hoffje* waarschijnlijk omstreeks 1904 geschreven. Sedert 1896 had hij Nevele verlaten. Had hij reeds enkele typische benamingen van belangrijke Nevelse wijken vergeten, zoals ‘t Veldeken, den Ham, Kerrebroek, Wulfhoek, Lege Kouter...?

Verder is er nog sprake van de klassiek geworden benamingen van straten in Buysse's oeuvre: de Grote Dorpstraat, de Zijstraat, de Dreef; de Zijstraat bestaat nu nog als Zeistraat.

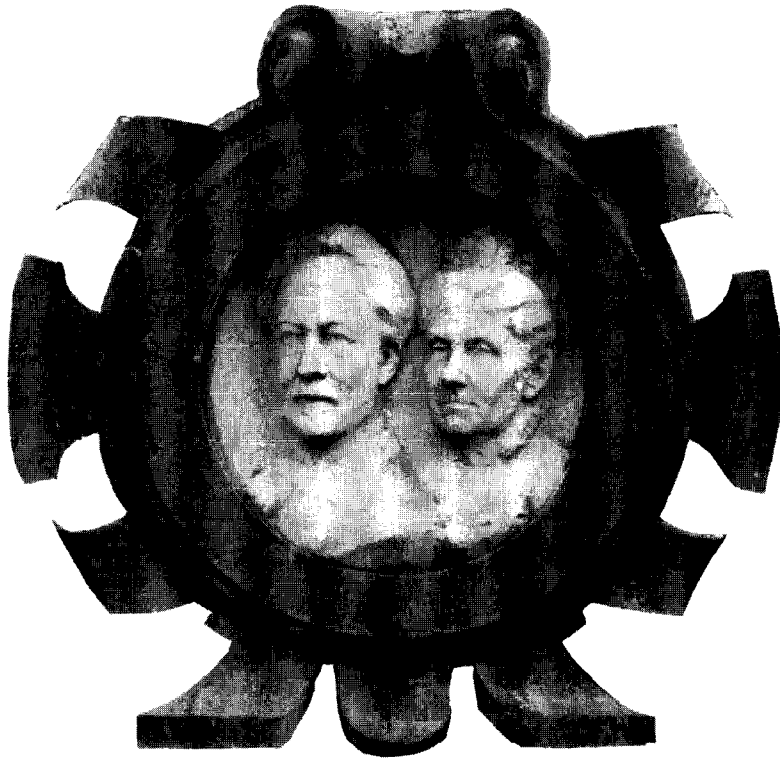
“*Aan den hoek der Zijstraat... en der Grote Dorpstraat... staat de prachtige woning van meneer en mevrouw Christiaens-de Maertelaere*” (p. 115).

Het herenhuis dat De Deurwaerder-Fobe bewoonde, stond op de hoek van de Blasiusdriesstraat en de Langemunt¹⁵; deze heette nog in het bevolkingsregister van 1856 Dorpstraat.

¹⁴ *Geschichten aus Flandern*, von Cyriel Buyse, Leipzig, 1917, p. 17-38.

¹⁵ Dat herenhuis, met zijn prachtig park, is ook nog een belangrijk element van het decor waarin Buysse's roman *De Schandpaal*, Gent, 1928, zich afspeelt.

Zie J. VAN DE CASTEELE, *aangehaald artikel*, p. 49, 50.

Medaillon van het echtpaar de Deurwaerder-Fobe. Bij het slopen van het Rusthof werd het medaillon overgebracht naar het museum Rietgaverstede te Nevele.
(Fotoarchief "Het Land van Nevele")

die wijzen op de sociale instelling van haar reisgenoten. Adèle Fobe diende voor een paar dagen haar kamer te houden: ze ontfermt zich over een kamermeisje dat ruw behandeld wordt en onvoldoende eten krijgt en deelt met haar de maaltijd die op de kamer geserveerd wordt. Elders is het de Deurwaerder die het opneemt voor een knecht van het hotel: hij zou door de eigenaar weggezonden worden wegens een kleine nalatigheid¹⁷.

Verder weten we ook dat de Deurwaerder deel neemt aan het verenigingsleven te Nevele: hij is erelid van de oude muziekmaatschappij Sinte Cecilia en lid van de handboogschuttersmaatschappij¹⁸.

Op zijn bidprentje lezen we ook: *"Hij heeft zijne hand voor den behoeftige geopend en ze altijd den armen toegereikt"*. Bedaagden uit Nevele zegden: *"dat was 'n goeie mens!"*.

"Het rond en dik gezicht van meneer, met zware bakkebaarden, was half verborgen achter het nog zwaardere hoofd van mevrouw, van wie men ook de halve buste zag: één rimpelige dikke golving van vettige lijnen tussen drievoudige-afzakkende kin, en als een bochel-opdringende corset-borst" (p. 120). Bij het slopen van het Rusthof wist de heer Antoine Janssens het medaillon te vrijwaren en het prijkt nu in de tuin van het Rietgaverstedemuseum te Nevele. Vergelijken we nu Buysse's beschrijving met het echt reliëfportret, dan is er geen overeenstemming. Hier heeft de man nu een weelderige haarbos, lichte bakkebaarden, een bescheiden puntbaardje op een regelmatig profiel. De dame heeft overvloedig haar met hoge toupet, een licht gerimpeld gezicht met lichtjes afhangende wangen. Met die zachte blik in dat evenwichtig profiel is het een aristocratische verschijning. De jabot van de blouse groeit uit in een soort pijpkraagje dat de hals half bedekt.

Er was te Nevele een rijke koopman in zaden en granen, Leonard Maere (†1875). Virginie Loveling spreekt over hem in een van haar jeugtherinneringen: Florence Schoor¹⁹, dat de deknaam van Fanny Maere was.

¹⁷ V. LOVELING, *Een winter in het Zuiderland*, Gent, 1890, p. 146-157 en p. 282-287.

¹⁸ A. JANSSENS, *De Koninklijke Schuttersgilde St.-Sebastiaan van Nevele*, in *Extra aflevering van de heemkundige kring Het Land van Nevele*, juni 1974, p. 50.

¹⁹ V. LOVELING, *Herinneringen, bijeengebracht en ingeleid door A. Van Elslander*, Hasselt, 1967, p. 26 en 50.

“Haar vader was een rijke graankoopman... middelmatig van gestalte, dik gebuikt, vuurrood gezicht.” En Buysse schrijft nu: “Meneer Christiaens-de Maertelaere is een gefortuneerd ex-handelaar in granen en zaden”. We menen wel dat de schrijver hier aan een onderschuiven van personages gedaan heeft. Wat de Deurwaerder betreft, hij was rentenier en grondeigenaar zoals zijn vader. Over de herkomst van zijn fortuin hebben we niets gevonden. Behalve het Rusthof met zijn onderhoudskapitaal, bedroeg de nalatenschap 1.082.053,70 frank, goudfrank wel te verstaan²⁰.

Inwijdingsfeest

“Op een helderen Septemberzondag had de plechtige onthulling plaats. Om twee ure werden meneer en mevrouw Christiaens-de Maertelaere feestelijk door de fanfaremaatschappij uit hun huis gehaald, en stoetsgewijze, onder schetterend muziekgejubel naar het hofje gebracht. Daar stonden, wachtend op de met groen en vlaggen versierde binnenplaats, meneer de pastoor en zijn coadjutor, en meneer de baron-burgemeester met zijn vrouw de baronesse... Meneer de pastoor hield een lange toespraak, en na hem sprak ook meneer de burgemeester. En telkens juichte luid het volk en speelde de muziek... Toen werd de erewijn geschonken en de stichting plechtig met de naam “Rusthof” gedoopt”. (p. 120-121)

In de toenmalige pers vangen we geen enkel echo op van dat feest. Is er een feest geweest, dan was zeker de geestelijkheid niet geïnviteerd. Er is meer: ze wordt geweerd; art. 15 van het Reglement vermeldt uitdrukkelijk: *“Het gesticht moet ten allen tijde een wereldlijk karakter behouden en mag niet door geestelijke personen bestuurd worden”*.

Pas op 20 juni 1896 – het Reglement dateert van 1 mei 1895 – vinden we een uitvoerig artikel over het Rusthof in het Volksbelang, het liberaal en Vlaams-gezind weekblad waarvan de hoofdredacteur Paul Fredericq was, neef van Virginie Loveling. *“Zonder veel uiterlijke pracht, maar met echten smaak, in rooden baksteen zorgvuldig opgemets met vermindering van alles wat er een verkwezelend kenmerk kan op drukken, gaat uit het geheele als ’t ware een gemoedelijke klank uit...”*.

²⁰ De familie Fobe gaf ons inzage van de minuten van het testament en van de vereffening en verdeling der nalatenschap van Mevr. A.C. Fobe.

Het artikel is getekend R., dat is Willem Rogghe (1824-1896), boekhandelaar, liberaal gemeenteraadslid van Gent, journalist en vriend van Virginie Loveling. In een codicil van het testament van Adèle Fobe staat nogmaals te lezen: *“... en, dat het gesticht blijve betaan en worde bestuurd zooals nu en volgens het thans gebruikte stelsel, met aan hetzelfde het wereldlijk karakter te blijven bewaren”*.

Dat is duidelijke taal en toont aan dat die stichting zowat gericht was tegen het Nevelse Hospitaal Louise, waar de geestelijkheid het wel voor het zeggen had.

Persoonlijk menen we dat er geen inwijdingsplechtigheid heeft plaats gehad. In die tijd waren te Nevele de liberalen wat op het achterplan gedreven. Anderzijds geloven we ook dat zowel de Deurwaerder als Adèle Fobe niet zo zeer op eerbetuigingen gesteld waren. Zeker waren het geen strijdv aardige liberalen en zoals blijkt uit de bidprentjes en uit het testament waren het kerkgangers. Adèle Fobe bedingt in haar testament als jaargetijde tien gezongen missen gedurende tien jaar en haar twee neven priesters, waaronder het Vlaams academieliid Hendrik Claeys (1838-1910), worden elk met een legaat bedacht behalve hun wettelijk aandeel.

Het reglement van het Rusthof

Buysse heeft in zijn verhaal enkele belangrijke punten vermeld.

“...een hofje... waar twintig mensen kosteloos zullen mogen huizen, en elk een wekelijkse gift voor hun onderhoud zullen ontvangen”. (p. 116).

“En vier frank in de weke, e-woar?” (zegt Peetje Raes) (p. 117).

De stichteres heeft een kapitaal van 100.000 frank, intrest 3%, voor weeggeld en onderhoudskosten uitgezet.

“Tucht en regel, kalmte en netheid zullen er ten allen tijde moeten heersen. Drank, geknoei tussen de beide seksen en bovenal de dagelijkse bedeltochten zullen natuurlijk streng verboden worden” (p. 116).

“Al de huisjes waren bezet met twee mannetjes en twee vrouwtjes in iedere” (p. 122).

Als Peetje Raes ziet dat enkele van zijn volgelingen geneigd zijn om een van de huisjes te betrekken, vaart hij tegen ze uit: *“En noei gienen dzjenever mier! En gien mannevolk en vreiwevolk in ’t zelve huis! En nie meer meugen uitgoan, nondedzju!... Zij-je gulder verdomme, zot geworden? Goa dan liever direkt naar ’t Oarmhuis en loat er ulder opsluiten, lijk virkens in ‘kot!’”* (p. 117).

Nevele — Hospitaal Louise.

Het Rushhof was opgericht tegen het Hospitaal Louise waar de geestelijkheid het voor het zeggen had. Foto van 1908.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

In het Reglement lezen we dat dronkenschap streng verboden is. Wat het bedelen betreft is er geen concrete bepaling. Maar die scheiding van de seksen is een typische Buysiaanse zet, die niet aan de werkelijkheid beantwoordt.

Art. 9 vermeldt o.a. dat bij overlijden: *“De overblijvende persoon zal twee frank per week ontvangen, en mag mits goedkeuring van 't bestuur een zijner naaste bloedverwanten bij zich nemen of een huwelijk aangaan op voorwaarde dat de plaatsvervangende persoon voldoet aan de vereichten van zedelijkheid en ouderdom”*.

Dat benadrukken van de scheiding tussen de seksen is wel een geestige zet van Buysse, maar het herinnert toch ook aan bestaande toestanden.

De schrijver had hier wellicht voor oog het Hospitaal Louise, zoals het toen officieel heette; in de volksmond *“het armenhuis”*, ook zo bij Buysse en Virginie en Rosalie Loveling. Daar werd inderdaad de scheiding tussen de geslachten toegepast: man en vrouw mochten er niet op dezelfde kamer. Uitdrukkelijk is dat niet vermeld in het reglement van het Hospitaal Louise. Het werd in 1867 opgemaakt toen *“de religieusen van het orde van den heiligen Vicentius te Delftinge”* de *“weireldlijke dochter”* te oud geworden, hebben vervangen.

Art. 11 van dat reglement bepaalt: *“De Religieusen zullen zorgen dat de goede zeden in dees huys bewaerd worden; hier in zullen zij volgen hetgeen den zeer Eerwaerde Deken, geestelijken Bestuerder, zal bepaelen”*.²¹

We mogen aannemen dat de scheiding tussen de seksen toen een voldongen feit is geworden in het Hospitaal Louise, en tot na de Tweede Wereldoorlog was dat nog altijd van toepassing.

Een andere evocatie van het Hofje

Buysse heeft in de lente en zomer van 1913 een journaal bijgehouden, toen hij op de Molenberg te Deurle verbleef. In tegenstelling met zijn geromanceerd oeuvre, liggen de beschrijvingen en evocaties in *Zomerleven* dicht bij de werkelijkheid en het hofje wordt hier zeer precies gesitueerd.

²¹ Archief van het Weldadigheidsbureel van Nevele.

Op 23 oktober noteert hij in zijn journaal: “*La motte de terre, zegt ergens Barrès, la motte de terre, qui semble une chose morte, est pleine de la vie du passé... Héél sterk voel ik in mij de liefde voor den grond, voor den geboortegrond. Ik voel mij als een boom, die eenmaal op een vaste plek zijn wortels heeft geschoten. En die boom staat in Vlaanderen, voor mij het mooiste land op aarde*”.

De schrijver zal nu met twee anekdotes zijn gehechtheid aan en verbondenheid met de geboortegrond illustreren. In de tweede anekdote komt nu het Rusthof aan bod.

“*Constant en Lotje waren twee oude, oude veldarbeiders. Hun leven lang hadden zij op de velden van hun dorp gewroet, en toen zij niet meer werken konden, rees het schrikbeeld van het Armenhuis als een gruwelspook vóór hen op.*

Daar moesten zij nu in, daar konden zij hun dood afwachten, tenzij... tenzij een plaats voor hen gevonden werd in een hofje, pas gebouwd door een liefdadige dame, in 't dorpje vlak naast dat, waar zij hun leven lang gezwoegd hadden. Door voorspraak en ten prijze van veel moeite mochten zij er eindelijk hun intrek nemen.

Eerst waren zij opgetogen van blijdschap over die ongehoopte en zoo troostende tijding. De nachtmerrie van 't Armenhuis verzwond; de rust en het geluk van den ouden dag waren verzekerd. Dat duurde zoo enkele weken. Doch van lieverlede, naarmate de datum van hun intrek dichter in 't verschiep kwam, gingen zij vreemd aan 't prakkizeeren en aan 't tobben en eindelijk kwamen zij ons neerslachtig mededeelen, dat ze toch maar liever in 't Armenhuis van hun eigen dorpje hun leven zouden willen eindigen.

*Nu was dat andere dorp, waar 't hofje stond, nog geen tien minuten ver van hun dorp afgelegen; en toevallig was het hofje juist op de uiterste grens dier gemeente gebouwd, zoodat het feitelijk meer bij hun dorp behoorde dan bij het dorp waarop het stond; doch niets hielp: zij waren te zeer aan hun dorp, aan den naam van hun eigen dorp gehecht en griezelden bij de gedachte, dat zij, na hun dood, in den vreemden bodem van dat ander dorp zouden begraven worden”.*²²

²² C. BUYSSE, *Zomerleven*, Bussem, 1919², p. 334-336.

Slotbeschouwingen

Een literatuurcriticus typeerde Buysse als “*de objectieve verteller*”, een ander karakteriseerde Buysse's werk als “*de machtigste kroniek van ons volksleven gedurende meer dan een halve eeuw*”.²³

Als we nu het verhaal *Het Hofje* aan de werkelijkheid toetsen, dan moeten we toch de objectiviteit in Buysse's verhaal met een korreltje zout nemen. Onderschrijven van personages, fictie en werkelijkheid zijn zo verstrengeld dat hier geen sprake kan zijn van een kroniek uit die tijd.

We willen hier nog even een citaat aanhalen uit het licentiaatswerk van ons betreurd lid, vriend en Buysse-kenner Antoon Schelstraete uit Nevele: “*De speciale vertelkunst van Buysse en z'n uitzonderlijke vaardigheid om 'n gebeuren met grote waarachtigheid voor te stellen, geeft aan dit alles de waarde van een document humain*”.²⁴

Het Rusthof is niet meer; nu al is dat oord te Nevele en te Vosselare in het vergeetboek geraakt, tot spijt van de journalist, die in 1898 de necrologie van Adèle Fobe schreef: “*Dit Rusthof staat rechtover den hof van het buitenverblijf van het edele echtpaar, ten eeuwige dage getuigende van zijn liefdadigheid*”.²⁵

Van eeuwigheid gesproken, laten we liever zeggen: *Het Hofje*, Buysse's novelle heeft, om zo te zeggen, die stichting vereeuwigd en ze zal, met de souvenirs ervan bewaard in het Rietgaverstedemuseum, een boeiende evocatie blijven van het Nevele uit de laatste decennia van de 19de eeuw.

Jozef VAN DE CASTEELE (†)

²³ M. GALLE, *Cyriel Buysse, de objectieve verteller*, in *Socialistische Standpunten*, 1959, nr. 6, p. 517 en vlg.

A. MUSSCHE, *Cyriel Buysse*, Gent, 1929, p. 90.

²⁴ A. SCHELSTRAETE, *Cyriel Buysse. Zijn Nevelse periode (1859-1896)*, onuitgegeven licentiaatswerk, RUG, 1960, p. 101.

²⁵ *Gazette van Gent*, 13 mei 1898.

HET NIET ONBESPROKEN DRIETAL UIT DE SCHANDPAAL¹

Dat Nevele een belangrijke rol vervult in het oeuvre van Buysse is algemeen bekend. Niet alleen dient het als decor, maar de inwoners en hun dialect, Nevelse politiek en sociale toestanden, Nevelse familiale aangelegenheden worden in sommige van zijn werken duidelijk uitgebeeld en beschreven. Doch een volkomen natuurgetrouw beeld van dat alles zal de schrijver wel niet geven.

Als een Nevelaar die met het recent verleden van zijn dorp wat vertrouwd is *De Schandpaal*² leest, wordt hij getroffen door de vele Nevelse elementen die erin liggen verstrooid. In dat werk van de ouder wordende Buysse - in 1928 gepubliceerd - is het opvallend hoe het Nevele van toen nog zo duidelijk in de herinnering van de schrijver voortleeft. In de roman spelen de gebeurtenissen zich af in een periode die ligt tussen 1900 en 1920. Hoe de schrijver het zag voor een bepaald geval zullen we trachten te achterhalen. Het betreft drie personages en we toetsen de uitbeelding ervan aan de werkelijkheid.

“Meneer en madam Venneman bewoonden het ‘Kasteelken’ juist op de hoek van de Grote Dorpsstraat en de mindere buurt, waar Lowiezeken met haar ouders leefde” (p. 657).

Diezelfde woning wordt in de novelle *Het Hofje* geëvoceerd met een nadere bepaling: *“Aan de hoek der Zijstraat... en der Grote Dorpsstraat staat de prachtige woning...”*. In het verhaal *De Operatie* wordt dat *“... het deftig herenhuis dat daar... om de hoek der Zijstraat en der Grote Dorpsstraat prijkte”*.³ Er wordt hier bedoeld op de huidige Langemunt en Zeistraat

(officiële schrijfwijze) met haar verlengde naar de Blasiusdriesstraat. In *De Schandpaal* wordt de mindere buurt door de Zijstraat nader bepaald.

Er staat nu nog altijd overeind een gedeelte van die woning op de oosthoek van de Langemunt en de Blasiusdriesstraat. Achter het huis lag toen een prachtige tuin met een vijver en op de verhoogde vijverrand stond een prieeltje. Van die tuin zijn er nog foto's⁴ bewaard waar men de sierlijk aangelegde paden, allerlei grote planten in bloembakken, de vijver en het prieeltje kan zien. Buysse heeft het ook zo gezien maar voegt er een pikante wijziging aan toe: hij situeert het prieeltje midden op het eilandje en zo kan 'madam' er ongezien met haar adorateur vertoeven. Of de toenmalige inwoners van Nevele de benaming 'Het Kasteelken' gebruikten, hebben we niet kunnen achterhalen maar we menen nochtans van niet. Buysse schrijft dat in de tuin vroeger een kasteel had gestaan. Daarvan is in de dorpsgeschiedenis geen spoor te vinden.

“Daar woonden, sinds vele jaren, meneer en madam Venneman. Zij begonnen reeds oud te worden en hadden geen kinderen... Eens, jaren geleden, was daar een meneer van zowat hun eigen leeftijd op het ‘Kasteelken’ gekomen. Meneer Aamidé heette hij” (p. 657). En deze heeft er voorgoed zijn intrek genomen.

De identiteit van hen die model gestaan hebben voor de drie personages is gemakkelijk aan te tonen. Het betreft hier Adolphe Victor Schatteman (1811-1885), zijn echtgenote Adèle Charlotte Fobe (1826-1898); de derde persoon is Auguste Marie Joseph de Deurwaerder (1813-1892) die na het overlijden van Schatteman met diens vrouw in het huwelijk treedt.⁵

Wat allereerst opvalt is het anachronisme: de eerste gebeurtenissen in *De Schandpaal* spelen zich af om de eeuwwisseling en dan zijn de personen die model gestaan hebben reeds overleden en begraven. En ten tweede heeft Buysse de rollen omgekeerd: August de Deurwaerder - alias meneer Aamidé - was in feite de rijke eigenaar van het herenhuis dat trouwens zijn vaderhuis was en het echtpaar Schatteman-Fobe is bij hem in 1877 komen inwonen.

¹ Licht gewijzigde versie van een artikel verschenen in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, II, Gent, 1986, p. 167-175.

² Cyriel BUYSSSE, *De Schandpaal*, Gent, 1928. Cyriel BUYSSSE, *Verzameld werk*, Brussel 1974-1982, dl. 3, p. 648-800. Bij de citaten uit Buysse's werk wordt naar de paginering van het *Verzameld werk* verwezen.

³ *Het Hofje* in *Verzameld werk*, dl. 4, p. 1130. *De Operatie* in *Verzameld werk*, dl. 5, p. 862. J. VAN DE CASTEELE, *Het Rusthof te Vosselare en zoals C. Buysse het zag in Het Hofje*, in *Het Land van Nevele*, jg. VI, 1975, afl. 4, p. 181-215 en in dit nummer p. 144-165.

⁴ Zie in dit nummer de illustraties p. 152, 154 en 156.

⁵ Gemeentearchief Nevele, bevolkingsregisters van 1866-1880, 1881-1890 en 1891-1900.

“... het werd een onafscheidbaar drietal... Zij gingen met hun drieën deftig uit wandelen; zij gingen met hun drieën deftig naar de kerk...” (p. 658).

Wie dat drietal in de werkelijkheid was, vernemen we uit een paar belangrijke getuigenissen. Er is eerst een merkwaardige brief van Adolphe Victor Schatteman die toen burgemeester van Nevele was - na zijn pensionering als kantonrechter deed hij aan gemeentepolitiek. Hij heeft het over “*le trio légendaire*”, een drietal dat dus als zodanig in de kijker liep bij familieleden, vrienden en bekenden. Die brief is bovendien ook nog merkwaardig omdat hij is geschreven naar aanleiding van de huldiging van Virginie Loveling door het Willemsfonds. Er wordt in verwezen naar de blijde intrede van Leonce Mulle de Terschueren, die in augustus 1882 in de echt getreden was met Isabella gravin d’Alcantara. Deze gebeurtenis wordt door Buysse in de schets *Meneer de Burgemeester* vertaald.⁶

Wat schrijft Schatteman:

Nevele, le 28 octobre 1882

Chère Mademoiselle,

Aussitôt que j’ai appris qu’un banquet vous était offert par le Willems-Fonds et qu’on se proposait de vous décerner une récompense bien méritée, je me suis empressé d’envoyer ma souscription, comptant bien vous présenter mes félicitations de vive voix. Mais, vous le savez, l’homme propose et... les événements disposent. Ne voilà-t-il pas, en effet, que c’est ce jour mémorable de demain que notre ‘Seigneur du village’ a choisi pour faire son entrée matrimoniale à Nevele, escorté de tous ses manants d’en deça et d’au-delà et suivi de tous les attelages raccolés de ci de-là.

La foule, paraît-il, sera grande et ma ‘grandeur’ municipale hélas! m’attache au rivage chargé comme je le suis de veiller à la sûreté des rues et au calme des esprits.

Veillez donc, chère Mademoiselle, m’excuser si je ne dispose pas mon hommage à vos pieds et recevoir par écrit les chaleureuses félicitations du ‘trio légendaire’.

⁶ *Meneer de Burgemeester* in *Verzameld Werk*, dl. 4, p. 1088. J. VAN DE CASTEELE, *Het burgemeesterschap van Leonce Mulle de Terschueren: zoals het was en zoals Buysse het zag*, in *Het Land van Nevele*, VI, 1973, afl. 2, p. 38-125

En attendant le plaisir de vous voir bientôt en ville, nous vous donnons tous une cordiale poignée de main.

(handtekening) A.Schatteman⁷

Het Frans was de voertaal van het drietal, zo ook in *De Schandpaal*, maar met het dienstpersoneel en burenspraken ze het Nevels dialect.

Een tweede getuigenis over de drie komt van Paul Fredericq (1850-1920). Onder de Duitse bezetting in W.O. I werd hij samen met professor Pirenne, wegens Duitsvijandige activiteiten, naar Duitsland gedeporteerd. Hij werd tenslotte naar het Duitse dorpje Bürgel, in de omgeving van Jena, overgeplaatst, waar hij als enige Belgische banneling verbleef. Hij genoot een nogal ruime vrijheid en leefde mee met de dorpsgemeenschap. Bürgel herinnert hem aan Nevele. Op 8 maart 1917 noteert hij in zijn dagboek dat hij aan zijn gedenkschriften werkt.⁸ Hij schrijft over Nevele en gewaagt terloops van de “*wandelingen met de tantes en de drie jugen*”: dit laatste alludeert op kantonrechter Schatteman. In zijn jeugdherinneringen wordt het bewuste zinnetje uitgewerkt: “*Te Nevele werden wij meer en meer als groote menschen behandeld. De tantes Loveling namen ons mee op hunne wandelingen met den vrederechter Schatteman, zijne vrouw en den heer August De Deurwaerder, die een onafscheidbaar trio van deftige buitenburgers vormden. Mijnheer de juge, zoals men den vrederechter noemde, was een lange magere man met een profiel, die aan den dromedaris denken deed en met beenen en armen zoo lang dat hij er geenen weg mee kon. Het was een beschaafd, stil, wel opgevoed man, zeer verstandig in zijn gesprekken. Zijne vrouw was een vriendelijke, wel geconserveerde dame en de heer August De Deurwaerder, die reeds dan haar adorateur was en, na Schatteman’s overlijden met haar getrouwd is, was een rijke rentenier en grondeigenaar, bereisd en belezen, maar die zich te Nevele geheel en al gemummificeerd had. Het deftig drietal was overigens de kruim der intellectueelen van Nevele*”.

Is meneer Venneman maar “*een droge, saaie, sullige man...*” (p. 658), dan stelt Paul Fredericq de kantonrechter Schatteman - alias Venneman - heel wat

⁷ R.U.G., Centrale Bibliotheek, archief Virginie Loveling hs. 3426 E (62). J. VAN DE CASTEELE, *Adèle Charlotte Fobe, de Nevelse vriendin van Virginie Loveling*, in *Het Land van Nevele*, jg. IV (1973), afl. 1, p. 35-52.

⁸ R.U.G., Centrale Bibliotheek, archief Paul Fredericq hs. 3708 en 3706.

sympathieker voor en dat klopt trouwens met wat *De Gazette van Gent* d.d. 1 juni 1885 schrijft bij het overlijden: “*De H. A. Schatteman was een geleerd man en kon met bevoegdheid spreken, niet alleen over alle vraagpunten van rechtswetenschap, maar ook over letterkunde en kunst.*”

Van Schatteman hebben we nog geen portret gevonden, wel zijn er foto's bewaard van August de Deurwaerder en Adèle Fobe en we zien dat wat Buysse deze laatste toedicht ook aan de werkelijkheid beantwoordt: “*Madam was dan ook werkelijk een knappe vrouw...*” en verder “*... de kittige en precieuze meneer Aamidé...*” (p. 658).

Zoals we reeds aanstipten was Virginie Loveling goed bevriend met het drietal. Ze herdacht A.Schatteman in een gedicht dat nogal nuchter aandoet.

*Ter nagedachtenis
van den Heer Victor-Adolf Schatteman
Ridder der Leopoldsorde
Oud-Vrederechter, Oud-Burgemeester van Nevele
aldaar overleden den 29 mei 1885*

*Zijn ambt was vredelievend,
En vreedzaam zijn gemoed.
Van hem zegt men met waarheid:
“Hij was zo wijs als goed”.*

*Hij hield, getrouwe Rechter,
Den evenaar gelijk;
Hij oogstte een ieders achting,
En 's Konings huldeblijk.*

*De stroom, hoe kalm hij vloeie,
Stort in den oceaan;
De zon, hoe hel zij schijne,
Moet een maal ondergaan.*

*Ook zoo de mensch op aarde:
Door stormen heen of rust*

*Voert hem het levensschuitje
Voor vast naar de eeuwige kust.*

*Wij zagen 't zijne zinken -
Allengs - hij voelde 't niet;
Maar wij, wij blijven treuren,
Omdat hij ons verliet.⁹*

Het echtpaar de Deurwaerder-Fobe was reislustig zoals trouwens Virginie Loveling. De schrijfster heeft dan ook met hen een reis naar het zuiden van Frankrijk en Italië ondernomen. Ze verhaalt dat omstandig in *Een Winter in het Zuiderland*, in 1890 in boekvorm uitgegeven. De opdracht van het boek luidt: “*Den Heere en Mevrouw de Deurwaerder met trouwe vriendschap opgedragen*”. En in het ietwat geromanceerd reisverhaal wordt het bevriend echtpaar met de doorzichtige schuilnaam “*Mijnheer en Mevrouw de Poortere*” bedacht. In een brief¹⁰ aan zijn tante Virginie zal Buysse uiting geven aan zijn enthousiaste bewondering voor het boek en hij alludeert eventjes op de reisgenoten van Virginie Loveling: “*De voortreffelijkste kapitels van het boek, deze die er als zoovele glanspunten in schitteren zijn, mijns inziens, deze welke handelen over het leven van de pension in Nizaa. Eerst vroeg ik mij af: Is het wellicht omdat ik enkele dezer personen ken, dat ze mij zoo levensvol voorkomen?*”. Die personen zijn natuurlijk de Nevelse vrienden van Virginie Loveling.

Bij het overlijden van August de Deurwaerder in 1892 schrijft ze een doorvoeld gedicht dat op een gedachtenisprentje wordt verspreid:

*OP ALLERHEILIGEN
Aan mijne vriendin,
bij het overlijden van haren echtgenoot
den Heere
August de Deurwaerder*

⁹ *Gedichten van Rosalie en Virginie Loveling*, Gent, 3^e uitg., p. 239.

¹⁰ A. VAN ELSLANDER en A.M. MUSSCHOOT, *Cyriel Buysse. Brieven aan familieleden*, in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, 1, Gent, 1985, p. 68.

*Ik heb den tuin hier groen zien staan,
Toen ben ik heen en ver gegaan.*

*En 'k droeg een beeld van liefde en vree,
Verkwikkend uit dees woning mee.*

*Bij menschentwist en werelddruk,
Zag ik in droom uw groot geluk.*

*Nu torst de tuin, waar alles sterft,
Het lichtend loover van den herft.*

*De mist hangt in der beuken kruin;
De paden ros, de perken bruin;*

*De lucht als lood; geen vogelschal;
Geen wind; geen rimpel op den wal.*

*De zwanen wagg'len om mij heen,
Gewoon aan brood - en 'k bracht er geen.*

*Ver luidt een klok - der dooden stem!
Ik denk aan u, ik denk aan hem,*

*En aan des Noodlots gruwzaamheid,
Dat levens van elkander scheidt.*

*Waar hij met u genieten zou,
Moet gij alleen als weduwvrouw.*

*Nooit hoort gij weer zijn stemgeluid;
Hij strekt u nooit de hand meer uit;*

*Hij lacht u nooit meer aan - en toch!
Hij blijft u bij, gij hebt hem nog:*

*Zijn hart heeft gansch u toebehoord,
Uw heil duurt in herinring voort!*

*VIRGINIE LOVELING
Nevele, 1 November 1982¹¹*

“Ze (meneer en madam Venneman) deden veel goed, gaven veel weg aan de armen en genoten de algemene achting” (p. 657). Eigenlijk was de grote rijke August de Deurwaerder, wat in De Schandpaal ook benadrukt wordt: “Er werd ook verteld, dat meneer Aamidé nog heel wat rijker was dan meneer Venneman...” (p. 658). In de novelle De Operatie is het “meneer Agúst” die bereid is om een aanzienlijk bedrag te besteden aan een heelkundige ingreep die Feelken uit de Zijstraat moet ondergaan.

Tenslotte zal Adèle Fobe de kroon op hun vrijgevigheid zetten. Ter nagedachtenis van haar tweede man zal zij in 1895 een liefdadige stichting bekostigen: ze laat als huisvesting voor bejaarden een complex van tien huisjes rond een binnenpleintje optrekken. Het gebouw lag op het grondgebied van Vosselare in de nabije buurt van het herenhuis dat te Nevele stond. “Het Rusthof” heette die stichting¹². Door Buysse wordt ze in *Het Hofje* uitgebeeld, maar de schrijver voert er ten tonele twee donateurs die nog de plechtige inwijding bijwonen. Hun fysieke typering wijkt dan ook volledig af van het innemend voorkomen op de portretten van de Deurwaerder en Adèle Fobe. Deze laatsten zijn nog eens in reliëf gekonterfeit op een wit marmeren plaat die in medaillon prijkte op het middengebouw van “Het Rusthof”: het onderschrift ervan luidde: “Ter nagedachtenis van den Heer Aug. de Deurwaerder 1813-1892”.¹³

Uiteraard heeft Buysse het drietal heel goed gekend: hij woonde te Nevele tot 1896 en tante Virginie zal ook wel een en ander over haar vrienden hebben verteld. Is het geen natuurgetroou beeld van de werkelijkheid, toch kan de schrijver zijn personages natuurlijk en ongedwongen laten handelen in een beroerde periode als Wereldoorlog I.

Jozef VAN DE CASTEELE (†)

¹¹ Archief oud notaris Antoine Fobe, Wetteren.

¹² Zie in dit nummer p. 144-165.

¹³ R. (W. ROGGHÉ), *Eene edelmoedige vrouw*, in *Het Volksbelang*, 20 juni 1896. Bij de sloping van het gebouw is het de heer Antoine Janssens gelukt het medaillon te recupereren; dit prijkt nu in het Rietgavermuseum te Nevele.

HERINNERING EEN VERHAAL VAN C. BUYSSE¹

In 1911 verscheen de eerste druk van de verhalenbundel *Stemmingen* van Cyriel Buysse. Het vijftiende verhaal draagt de titel: *Herinnering*² (zie bijlage).

Verscheidene elementen van het verhaal wijzen erop dat C. Buysse voor dit verhaal een beroep deed op herinneringen aan zijn schutterstijd bij de Sint-Sebastiaangilde in Poeke en Lotenhulle.

C. Buysse werd lid van de gilde in 1883. Hij bleef lid tot en met het jaar 1895. In die periode van 12 jaar heeft hij zonder twijfel uitvoerig de oude gildeleden en hun verhalen over de gilde in vroegere tijd leren kennen. Waarschijnlijk speelde de stichter van de gilde, de oude baron Constantin Adolf de Preud'homme d'Hailly de Nieupoort een hoofdrol in die verhalen. Persoonlijk heeft C. Buysse de oude baron Constantin-Adolf nooit gekend. De kasteelheer, geboren in 1807, stierf in 1866 en C. Buysse (1859-1932) werd pas lid van de gilde in 1883.

Toch kunnen we met grote waarschijnlijkheid aannemen dat de oude baron model stond voor "*het barontje*" van het verhaal. Hij valt er echter zeker niet mee samen.

In het verhaal zelf schrijft Buysse dat "*kinderloosheid de groote smart was die op zijn gansche leven (van de baron) haren droevigen stempel had gedrukt*" (p. 106).

Niet Constantin-Adolf maar de laatste feodale kasteelheer van Poeke, Lodewijk de Preud'homme (1743-1830) stierf ondanks twee huwelijken kinderloos.³ Tussen 1830 en 1835 volgde zijn broer Constantijn-Frans hem op. Pas na zijn overlijden in 1835 volgde Constantijn-Adolf, de stichter van de handboog-gilde, hem op.

¹ Dit artikel verscheen eerder in *De St.-Sebastiaangilde in Poeke en Lotenhulle*, Nevele, 1980, p. 39-41

² De afgedrukte tekst is gebaseerd op de tweede druk *Stemmingen*, uitg. Van Dishoek, Bussem, 1929, p. 101-111.

³ R. DEFRUYT, *Poeke. Zijn kasteel en zijn bewoners*, in *Land van de Woestijne*, 3^e jg., nr. 1 (1980), p. 38.

Een dergelijk detail bewijst duidelijk dat het niet in de bedoeling van C. Buysse lag een documentair verslag over werkelijke gebeurtenissen neer te schrijven.

Hij putte zijn stof uit de realiteit en verwerkte ze persoonlijk tot een fictieve realiteit die aansloot bij zijn artistieke bedoeling(en).

Het is duidelijk dat een fictieve oude, kinderloze baron beter het verval suggereert van de schuttersgilde dan een werkelijke baron die maar 59 jaar oud werd en een zoon-schutter had die hem als hoofdman van de gilde opvolgde.

Het feit dat de hoofdvogel soms niet afgeschoten werd, beantwoordt wel aan een realiteit die C. Buysse zelf meemaakte in 1884 en 1885. Toen werd de hoofdvogel tijdens de koningsschieting immers niet afgeschoten. C. Buysse kende dus goed de stemming die de gildeleden bezielde wanneer ze tot eigen schande onder elkaar de koningsvogel moesten verloten. Er zijn nog andere voorbeelden van reële achtergrondgegevens in het verhaal.

Het gildehuis van de schutters was herberg "t Gemeentehuis". Deze herberg deed tevens dienst als gemeentehuis van Poeke op de Poekeplaats zodat "*de kookvrouw uit het gemeentehuis*" (p. 108) in het verhaal zeer waarschijnlijk de werkelijke "*veuve Van Paemel*" was waarvan sprake in het kasboek van de gilde.

In het begin van het verhaal (p. 104) is er sprake van "*de groen- en gele vlag van de Hompierre's d'Axpoele*" die op de dag van de schieting op de middentoren⁴ van 't kasteel wapperde.

We zochten het banier van de familie de Preud'homme d'Hailly op en de hoofdkleuren zijn goudgeel en groen. Het heraldisch schild is van sinopel met adelaar van goud, bek en poten van keel⁵.

De fictieve naam baron d'Hompiere d'Axpoele vertoont ontegensprekelijk klankverwantschap met de reële naam van de kasteelheren van Poeke "de Preud'homme d'Hailly". In plaats van de naam d'Hailly koos C. Buysse de

⁴ Op de oude gravure van het kasteel van Poeke naar Ant. Sanderus 1641, staat een hoge uitkijktoren in het midden van het kasteelcomplex.

⁵ R. MOELAERT, *Het wapenschild van Marc Antoon de Preud'homme d'Hailly in de Sint-Lambertuskerk te Poeke*, in *Land van Woestijne*, 6^e jg., nr. 1 (1983), p. 6 en 9.

naam van de wijk Axpoele van Ruiselede. Axpoele ligt op de grens Ruiselede-Poeke-Aalter en verscheidene Ruiseledenaars waren lid van de Gilde in Buysse's tijd. De naam Axpoele was Buysse waarschijnlijk bekend uit de contacten die hij had met die heren of uit eigen ervaring.

Het ligt zeker niet in onze bedoeling alle mogelijke overeenkomsten tussen fictie en werkelijkheid in dit verhaal op te sporen.

Zoals we reeds vermeldden: C. Buysse wou geen documentair verslag van een bepaald schuttersfeest neerschrijven. Hij wou een brokje uitstervende folklore opnieuw tot leven brengen. Zijn eigen ervaringen als schutter van de Sint-Sebatiaansgilde verwerkte hij creatief tot een autonoom verhaal. Een gevoel van melancholie overheerst.

Vanuit zijn herinnering roept C. Buysse in *Herinnering* een nostalgisch stemmingsbeeld op van het schuttersfeest van de Gilde zoals hij het zelf als Gildebrouder vele malen mee beleefd heeft tijdens zijn Nevelse jaren.

Met reële realiteit schiep Buysse "fictieve" realiteit. Hij zette met andere woorden de werkelijkheid naar zijn kunstenaarshand.

Arnold STROBBE, Lotenhulle

Bijlage - Herinnering⁶

De 'gaaisprang' van Hompiere stond midden op een weiland, dichtbij 't achterhek van het kasteelpark. Die 'gaaisprang' was een hoge mast, met op den top een driehoekige, ijzeren pyramide, een soort van spitse hark vol scherpe punten, waarop kleine, houten vogeltjes met schitterenden vederbos - de gaaitjes - werden vastgeschroefd. Heel aan de uiterste spits prijkte eenzaam de hoogvogel, verguld, met gouden vleugeltjes en buitengewoon groote panache, die schitterde in de zon; rechts en links daaronder stonden de beide verzilverde zijvogels, nóg lager de twee rood of blauw gekleurde 'kallen', en eindelijk, op de onderste stangen, het dicht gekrioel der mindere, withouten 'gaaitjes' met hun kleinere vederbosjes, als nog zwakke kuikentjes, die pas uit het nest komen piepen. Het hooge ding kon door een zware wipstang en een lang dik touw op en neer worden gehaald; en, op plechtige feestdagen, wanneer er 'groote schieting' was, werden den overwinnaars ruikers van papieren bloemen aangeboden. De leden van de handboogmaatschappij, die zich daar kwamen oefenen, behoorden allen tot de voorname, welgestelde ingezetenen van 't dorp en de omliggende gemeenten. Er waren landjonkers en fabrikanten onder, gegoede renteniers en heereboeren; en het genootschap was beperkt tot een maximum van dertig leden, om het in een intiem, gesloten kringetje te houden. 't Bestond al bijna honderd jaren, vol oude traditiën, en het voorzitterschap was overerfelijk onder de geslachten van 't kasteel: de barons d'Hompiere d'Axpoele. De eerste oprichter had het genootschap een prachtige gouden vogel - een symbolische hoogvogel - ten geschenke aangeboden, 'L'Oiseau loyal d'Axpoele' zooals men hem heraldisch noemde, die ieder jaar opnieuw op de 'Koningschieting' in competitie werd gesteld, en aan een groen-en-geel zijden lint - de kleuren van 't kasteel - gebonden, door de barones of een der adellijke dames plechtig om den hals van den jaarlijkschen overwinnaar werd gehangen. Daarna had een feestmaal plaats, en eindelijk, met vaandrig en tromslager aan 't hoofd, werd de nieuwe 'koning', op een wit paard, door de andere schutters te voet gevolgd, stoetsgewijze en triomfantelijk rondom het dorp geleid.

⁶ Cyriel BUYSSE, *Stemmingen*, Bussem, 1929, 2^e druk, p. 101-111.

Er was wel een groote bekoring en ook een zekere weemoedigheid in die jaarlijksche bijeenkomsten. 't Was telkens weer een feestelijk terugzien van veel oude kennissen en vrienden, die men anders toch maar schaarsch of zelfs in 't geheel niet ontmoette; en het was ook meteen 't weemoedig vaststellen, hoe de 'tand des tijds' gedurende dat jaar aan velen had geknaagd.

O! ik herinner mij die schoone, warme zomerdagen, toen wij, van alle kanten, met rijtuigen aankwamen! Het rijpe koren golfde als een milde goudvloed over 't wijde, stille land. De roode, rijpe appels bloosden in de kruinen van de oude boomgaarden, en de boerderijen lagen zoo stil, zoo vreedzaam, zoo gelukkig, gansch glinsterend van weeldekleuren in de zon. 't Waren de dagen van voldragen rijkdom en volzalige rust, die 't harde zwoegen van den oogst voorafgaan.

Wij brachten één dag leven en beweging in de anders doodsche stilte van 't ver-afgezonderd, pittoreske dorpje. Niemand werkte er dien dag en op den middentoren van 't kasteel wapperde hoog de vlag: de groen-en-gele vlag van de d'Hompierre's d'Axpoele, als een deinend, uit den rijken akker weggeknipt, schitterend lapje groei-en-bloeiweelde, tegen den fellen, blauwen hemel aan...

Ja, ik herinner mij, hoe er ieder jaar steeds minder kwamen, en hoe de overblijvenden er telkens ouder en meer afgeleefd uitzagen!... 'De tand des tijds' richtte wreede verwoestingen onder hen aan. De dikken werden elk jaar dikker, de mageren steeds magerder, de grijscharigen steeds grijzer. Werd men aldoor lastiger om nieuwe leden aan te nemen? Of had de oude maatschappij haar traditioneele bekoringskracht op de jongere geslachten verloren? Er boden zich althans bijna geen nieuwe, en vooral geen jongere leden aan.

Het werd een oude, oude garde, die ieder jaar haar krimpende gelederen aaneen moest sluiten. Er waren er bij die nog maar met moeite hun boog konden spannen en slechts met bevende hand een pijltje schoten, dat te nauwnood tot aan de onderste rij piepvogeltjes reikte. De sierlijke hoogvogel, de traditioneele 'koningsvogel' waar allen op mikten, bleef soms uren lang onaangeraakt, uitdagend-zegevierend glinsteren aan de spits, zoodat mevrouw de barones, die doorgaans met een paar vriendinnen de 'koningschieting' bijwoonde, eindelijk ongeduldig werd, en wel eens sprak van heen te gaan, zonder met haar fijne blanke hand den heraldischen 'oiseau loyal d'Axpoele', aan het groen-geel lint om den hals van den overwinnaar te hangen.

Ook het feestmaal, dat op de 'schieting' volgde, was weldra niet meer als vroeger. Het werd gebruikt in een wit-linnen, met groen en vlaggen en bloemen versierde open tent, op de ruime binnenplaats van het gemeentehuis, waar de rijtuigen uitgespannen stonden; en van jaar tot jaar leek de lange, witte tafel, steeds langer en ruimer van gapende leemten, terwijl de overblijvers in een hoekje op elkaar drongen. Zij hadden geen tanden meer, of slechte tanden, en het eten ging moeilijk en langzaam. Bij het dessert stond het oud barontje - de erfelijke voorzitter - met zijn glas champagne overeind, en sprak den traditioneele toast uit.

Vroeger was dat triomf-en-juichmoment. Van lieverlede werd het iets pijnlijk-benauwends. Ieder jaar nu, had het barontje de dooden of door ziekte afwezigen te herdenken. Daarbij kwam nog, dat hij zelf, kinderloos, de oude, erfelijke traditie met zijn geslacht moest zien verloren gaan. Die kinderloosheid was dé groote smart, die op zijn gansche leven haren droevigen stempel had gedrukt. Vertelde men niet in het dorp, dat de barones, altijd in 't zwart gekleed, den rouw droeg van de kinderen die zij nooit had mogen hebben?...

't Barontje sprak, en zijn van emotie trillende stem, herdacht de dooden en door ziekte afwezigen. Een waas van weemoed kwam als een onzichtbaar rouwfloers over de gezichten, want in zijn droeve woorden voelden zij hun eigen beurt wel naderen. Maar het barontje vermande zich, hij dwong zijn verzwakkende ontroering terug; hij zwoer met plechtig gebaar, dat hij tot het allerlaatst de oude maatschappij getrouw zou blijven, en hoog haar edel vaandel houden; en dat troostte hen allen en gaf hun weer moed, en vol trots steeg de overwinnaar nog eens op het traditioneel wit paard, met 'l'oiseau loyal d'Axpoele' aan het geel-groen lint om zijn hals, in triomftocht door de straten van het dorpje,

—————Tot eindelijk kwam de dag, de droef-vernederende dag, waarop de trotse hoogvogel niet afgeschoten werd.

'k Zie nog 't barontje sidderend naar voren treden, telkens als zijn schietbeurt kwam; 'k zie nog zijn uitgezette linkeroog van inspanning schel-fonkelen, zijn mikkend rechteroog boos grijzen, de spieren van zijn mond onder de lange, grijze snor vertrekken en zijn voorhoofd rimpelen; ik zie den boog zich spannen, den pijl zich als het ware uittrekken en eensklaps in de zwieping van het losgelaten koord de

licht insnorren,... doch alles te vergeefs; noch het barontje, noch iemand van die andere heeren, kon den mooien vogel treffen. Zij waren te oud, te stijf en te onvast geworden; het ging niet meer, het wou niet meer, je voelde dat zij hem ditmaal niet zouden naar beneden krijgen. Voor het eerste, sinds de oude societeit bestond, dreigde de smaad dat de hoogvogel verloot zou moeten worden.

Het was reeds over zes uur, en de barones en de vriendin die met haar was, werden ongeduldig, terwijl het volk uit 't dorpje, verbaasd dat de schieting ditmaal zoo lang duurde, nieuwsgierig rond de 'gaaisprang' begon te dringen.

- Cessez donc, cela devient ridicule, fluisterde wenkbrauwfronsend de barones tot het barontje.
- Jamais! beet hij haar nijdig toe.
- Nous nous ennuyons, klaagde zij.
- Il faut respecter la tradition, knorde hij; en liep gejaagd weer naar het spel toe.

Allen nu spanden hun uiterste krachten in. De dikkers hijgden en zweetten, de mageren waren afgemat en bleek, de gezichten stonden scheef verwrongen en de armen trilden; maar helaas, 't bleef vruchteloos, en mevrouw de barones en haar gezellin keken met stille minachting naar de hoe langer hoe slapper opgaande pijltjes, die telken weer machteloos, zonder iets geraakt te hebben, buiteland over den grond neerstruikelden.

't Was zeven uur. Vuurrood ging de prachtige zomerzon achter de hooge donkere kruinen van 't kasteelpark onder, en haar laatste stralen wierpen een oranjeglans over den ongerepten witten vederbos van den hoogvogel, die als van trots in de lucht stond te gloeien.

De teleurgestelde en vermoeide schutters keken elkander vragend aan. Nu moest het wel; zij waren overwonnen. Het volk stond op een afstand fluisterend te grinniken; mevrouw de barones verborg niet langer haar misnoegdheid en haar wrevel, en de kookvrouw uit het gemeentehuis was reeds met een alarmgezicht komen vragen, wanneer de heren toch aan tafel zouden gaan.

Met een bruusk gebaar ontspande 't barontje eensklaps zijn boog en zei dat het uit was.

Allen volgden zijn voorbeeld. Hun slappe bogen in de hand, terwijl de 'gaaisprang' door den 'knapen' reeds werd neergelaten, kwamen zij schoorvoetend en vernederd in het tentje waar de koningsvogel nu

verloot zou worden.

De nummers werden in het houten trommeltje gedaan en door elkaar gerateld. Mevrouw de barones, weer in haar humeur omdat het eindelijk afgelopen was, hield met een genadiglijken glimlach van welwillendheid, den heraldischen 'oiseau loyal d'Axpoele' sierlijk bengelend aan het geel-groen lint in hare beide fijne handen, klaar om het den toevalligen overwinnaar om den hals te hangen.

Eensklaps, een kort gejuich van opgewondenheid en enkele kreten: 'Leve de baron! Vive monsieur le baron!'

't Barontje had het winnend nummer opgehaald en met een stralenden glimlach kwam de barones naar hem toe om hem het lint om den hals te hangen.

- Non! weerde hij haar kort af, boos en nukkig als een kind.
- Oh! oh! monsieur le baron! protesteerden allen.
- Henri! zei enkel zijn vrouw met een hard-koelen dwangblik.

En 't barontje boog het hoofd en liet zich 'koningen'.

- Vive monsieur le baron! Leve onze koning! juichten de schutters.

En het volk daarbuiten juichte mee, in eerbiedig echo.

Maar het barontje bleef ontstemd en triest. Een uitdrukking van echte smart en droefheid stond op zijn gezicht, en terwijl allen zich klaarmaakten om het traditioneel feestmaal te gaan gebruiken, zei hij eensklaps dat hij zich niet lekker voelde en ditmaal niet mee zou aanzitten.

- Mais monsieur le baron! riepen allen in verslagenheid.
 - Non, messieurs, je vous en supplie, n'insistez pas, smeekte hij.
- En hij groette, hij groette hen allen beleefd en diep, om zich te verontschuldigen, en vertrok met de twee dames, door het open hek van zijn in avondglorie badend park, overweldigd door een leed dat hij niet verkroppen kon.

Dat is het einde geweest.

Dien winter wierp een storm den 'gaaisprang' omver, en zij werd niet meer opgericht. Zij was ook al oud en vermolmd, ouder nog dan de overblijfsels van de oude garde, die er zich voor 't laatst hadden omheengeschaard.

L'Oiseau loyal d'Axpoele werd als een pronkstuk in de jachtkamer van 't barontje aan den wand gehangen; en kort daarop is het barontje zelf bij zijn voorouders in den familiekelder neergedaald.

't Is jammer dat die oude dingen moeten doodgaan.

LOTENHULLE IN HET WERK VAN CYRIEL BUYSSE¹

Lotenhulle

In zijn studie *Het Land van Buysse, volgens Cyriel Buysse*² onderzoekt Wouter Verkerken het verband tussen realiteit en fictie in de plaatsbeschrijving van Buysse's oeuvre. Verkerken inventariseerde daartoe alle toponiemen en topografische elementen die in Buysse's werk voorkomen o.a. steden, dorpen, wijken, straatnamen, gebouwen, waterlopen, enz. Met die inventarisatie wilde hij aantonen waar en hoe bij Buysse de creatieve verwerking van de historische realiteit optreedt. Een dergelijk onderzoek kan volgens Verkerken inzicht verschaffen in het creatief schrijfsproces van Buysse en het belang van de historische werkelijkheid in het werk van Buysse bevestigen of relativeren.

Als Lootse en Poekse met een hart voor en kennis van het eigen dorp, voelen we ons spontaan uitgedaagd om uit te vissen welke historische gebeurtenissen, personen en plaatsen Buysse in onze twee dorpen Lotenhulle en Poeke bedoelde. Zeker wanneer hij namen aanhaalt of plaatsen beschrijft die ons goed bekend zijn. De detective in ons wil op zoek gaan naar wat ter zake waarheid en fictie is. Het is een boeiende uitdaging te onderzoeken in hoeverre Buysse's transformatieproces overeenstemt met of verschilt van de objectieve, historische werkelijkheid voor zover we die kunnen opsporen.

In het geval van onze beroemde streekgenoot C. Buysse is die prikkel tot verificatie nog sterker omdat onze dorpen ooit model stonden voor een of meer van Buysse's verhalen. Dat geeft ons het genoegen dat iets van de glans van de schrijver Buysse daarmee op ons dorp afstraalt.

Topografische gegevens uit Lotenhulle in Buysse's werk

W. Verkerken vermeldt Lotenhulle niet bij naam in zijn inventarisatie van dorpen uit het Land van Nevele die topografisch een rol speelden in Buysse's

¹ Gewijzigde versie van een artikel verschenen in *DF-Spiegel*, jg. 15 (1997-98), nr. 2, p. 1-21.

² W. VERKERKEN, *Het Land van Buysse, volgens Cyriel Buysse*, in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, Gent, 1994.

werk. Buysse zelf gebruikte evenmin de naam Lotenhulle. Een woord dat er wel enige gelijkenis mee vertoont is Lovergem. W. Verkerken pleit echter voor een identificatie van Lovergem als Landegem. Lotenhulle zelf komt in zijn studie slechts enkele keren, heel terloops, naar aanleiding van enkele toponiemen ter sprake.

Als Lotenhullenaar vond ik dat uiteraard spijtig. Te meer omdat enkele topografische aanduidingen in Buysse's werk duidelijk naar Lotenhulle verwijzen.

Met het artikel over Buysse en de Sint-Sebastiaansgilde in het achterhoofd, gaan we ervan uit dat Buysse zich goed thuis gevoeld moet hebben binnen de beperkte kring van notabelen van Lotenhulle, Poeke en omstreken. Samen met hen heeft hij toch jarenlang het goede weer gemaakt bij de schuttersgilde. De dagen van de koningsschietingen met de maaltijd in de dorpsherberg achteraf, waren wellicht niet de enige dagen per jaar waarop Buysse zich in Lotenhulle vertoond heeft.

Persoonlijk laten we zwakke topografische indicaties terzijde zoals de talrijke persoons- en herbergnamen in Buysse's werk, die eventueel overeenstemmen met historisch Lotenhulse persoons- of herbergnamen. Uithangborden als "Het Boldershof", "De Vos", "De Roos", "De Casino", "Het Zulleken", "Het Gemeentehuis", "Den Appel", "Cecilia" en "De Sperre" of familienamen zoals Van Paemel, De Smul, Persijn, Meganck of De Waele kwamen en komen ook elders in het Land van Nevele voor.

W. Verkerken beperkt zich tot een paar voorbeelden van herbergnamen waaruit blijkt dat Buysse Lotenhulle op het oog zou kunnen hebben.

"De Graeve van Halfvasten" en "Veronica's Kruis"

In *Wroeging* en *De Wraak van Permentier* wordt herberg "De Graeve van Halfvasten" in één adem met herberg "Veronica's Kruis" genoemd.

Wie in Lotenhulle woont, weet dat "De Graeve van Halfvasten" gelegen in de Malsemstraat en tot juist voor de jaren '50 de bekendste herberg van de wijk de Malsem was. Het huis, gelegen aan het kruispunt Malsem, Schuerveldstraat en Lokouter, is tegenwoordig eigendom van Jozef Maertens. Op de muur van

Café "In den Graef van alf Vasten" te Lotenhulle;
links Hilaire Martens (1901-1991) en rechts José Martens.
(Foto Jozef Martens, Lotenhulle)

een bijgebouw staat nog altijd in Gotische letters de naam "Halfvastenhoeve" vermeld.

"Veronica's Kruis", in één adem met "De Graeve van Halfvasten" genoemd, ligt enkele honderden meter verder in de Hansbekestraat, op ongeveer 100 meter van het kruispunt van dezelfde Malsemstraat, Prinsenstraat en Hansbekestraat.

Beide plaatsen liggen dus niet zover van elkaar, binnen dezelfde wijk, de Malsem.

Het kan moeilijk dat Buysse deze twee toponiemen toevallig aan elkaar koppelde. Hij moet geweten hebben dat "Veronica's Kruis" en "De Graeve" slechts enkele honderden meter van elkaar af lagen. Hij heeft in dit geval de historische topografie gerespecteerd. We kunnen veronderstellen dat er indertijd een verdoken café bestaan heeft, niet ver van "Veronica's Kruis", ofwel dat Buysse binnen zijn verhaal creatief de welluidende naam van het veldkruis gebruikt heeft om er in zijn verbeelding een niet bestaande herberg mee aan te duiden.

Het feit dat Buysse de twee toponiemen samen gebruikt, wijst er ons inziens ontegensprekelijk op dat hij de authentieke Lotenhulse plaatsen op het oog had.

De Malsem als republiek Oelegem

Een andere topografische hint die in Buysse's werk naar Lotenhulle verwijst, is de republiek Oelegem. Voor W. Verkerken is het een raadsel waarom Buysse precies het toponiem Oelegem koos. Ook volgens hem stemt de naam Oelegem overeen met de Lotenhulse wijk de Malsem. Wij wagen de veronderstelling er een samenvoeging in te zien van twee elementen: een omzetting van de dialectnaam Lue, d.i. Lotenhulle, tot uel of oel en de toevoeging van het achtervoegsel -hem of -gem, dat ook in het woord Malsem aanwezig is. Buysse gebruikt immers frequent -gem om er plaatsnamen mee aan te duiden. Vergelijken we met Meilegem (= Meigem), Lauwegem (= Landegem) of Lovergem (= combinatie van Lovendegem en Zomergem), namen die in andere verhalen voorkomen.

Dat Buysse deze wijk van Lotenhulle, die het dichtst bij Nevele ligt, een republiek noemt, is niet echt verwonderlijk. In deze afgelegen wijk, grenzend aan de bossen van het West-Vlaams Houtland, uitlopers van het Bulskamp-

Café "Sperreke" in 1968.
(Foto R. Van de Weghe, Lotenhulle)

veld, leefden de Malsemnaars volgens eigen ongeschreven regels en gewoonten, verschillend van de wetten van de "beschaafde plaatsenaars" van Lotenhulle. Een dergelijke situatie was vroeger trouwens typisch voor veel Vlaamse gehuchten.

De bewoners van die afgelegen wijken gehoorzaamden niet aan het officieel gezag maar eerder aan de zelfgekozen leiders. Stijn Streuvels heeft zo'n situatie treffend beschreven in zijn roman *De Teleurgang van de Waterhoek*. Het is goed mogelijk dat Buysse met de republiek Oelegem iets gelijkaardigs bedoelde.

Een andere verklaring voor de keuze van de naam "republiek" kunnen we halen uit de in Lotenhulle bekende legende van "Veronica's Kruis".

Dit veldkruis bevindt zich, zoals we al vermeldden, op het grondgebied van de wijk de Malsem. De volkse legende omtrent dit kruis verwijst naar Franse republikeinse soldaten die er op het einde van de 18de eeuw in de zogenoemde Steenbeekbossen de jonge pastoorsmeid Veronica-Judoca Verduere vermoord zouden hebben³. Ervan uitgaande dat ook Buysse deze legende kende, hoeft het ons niet te verwonderen dat Buysse op de wijk het etiket "republiek" kleefde vermits de Franse republikeinse soldaten er honderd jaar eerder zo lelijk huisgehouden hadden.

In alle geval, op basis van de voorafgaande gegevens, durven we de overtuiging uitspreken dat Lotenhulle, inzonderheid de Malsem, thuishoort bij de dorpen in het Land van Nevele die Buysse geïnspireerd hebben bij het neerpennen van zijn werk.

Een nog overtuigender bewijs voor die inspiratie, vonden we terug in Buysse's verhaal *De Sperre*.

De Sperre

Het verhaal *De Sperre* is het tweede verhaal uit de verhalenbundel *Uit het leven*, twee jaar voor Buysse's dood in 1930 uitgegeven. De naam "De Sperre"

³ M. GEVAERT, J. VAN DE MOORTELE, A. STROBBE, *Dorp in de Spiegel*, Davidsfonds Lotenhulle-Poeke, 1987, p. 115-117.

klinkt Lotenhullenaars direct vertrouwd in de oren. Het is de naam van een heel bekende herberg, gelegen naast Poekepark, dichtbij de grens Lotenhulle-Poeke. De respectieve caféhouders of -houdsters kregen traditiegetrouw de naam van de herberg zelf als familienaam, bv. René, Bertha, Maria en Gerarda Sperre⁴.

De herberg ligt op het snijpunt van drie wegen: de Kasteelstraat, richting Poeke, de Kasteelstraat, richting Lomolenstraat en de Poekestraat, richting Kleine Plaats Lotenhulle.

Het is dus mogelijk dat Buysse het café kende. We hebben in alle geval verscheidene redenen om aan te nemen dat Buysse in het gelijknamig verhaal naar het desbetreffende Lotenhuls café verwijst.

Eerst en vooral is er de beschrijving van de topografische ligging van “De Sperre” in het verhaal zelf.

*“Vier mulle zandwegen kruisten daar elkander en de gansche streek lag er als een mooie landkaart open. Men zag in het verschiet de grijze spits van den dorpskerktoren en de roode daken der huizen er omheen; en men raadde er, meer dan men ze zag, de grijze gevels en de ronde torens van Meneer Alexanders kasteel tusschen het opwolkende groen van zijn uitgestrekt park. Het koren golfde er in zachte deiningen ten allen kant en de ouderwetsche boerderijen lagen hier en daar verspreid als eilandjes in groene zee”.*⁵

Sta je tegenwoordig voor het vroeger café dan komen er schijnbaar slechts drie wegen op uit, in tegenstelling tot de vier wegen die hierboven vermeld staan. De vierde zandweg, waarover Buysse het heeft, bestaat nog steeds. Het is de “boereslag” naast “De Sperre”, richting Leurbroekdreef die vroeger doorliep maar die tegenwoordig, halverwege ongeveer, “gedempt” is.

Wie zich op de plaats van “De Sperre” bevindt, kan vaststellen dat de ruimtelijke situering in het verhaal vrij nauwkeurig met de werkelijkheid overeenstemt.

⁴ M. GEVAERT, J. VAN DE MOORTEL, A. STROBBE, *Dorp in de Spiegel*, Davidsfonds Lotenhulle-Poeke, 1987, p. 106.

⁵ C. BUYSSE, *Uit het leven*, Van Rysselberghe en Rombout, Gent, 1930, p. 39.

De grijze spits van de dorpskerktoren kan op het eerste gezicht zowel op de kerk van Poeke als op die van Lotenhulle slaan. De kerktoren van Lotenhulle komt echter eerder in aanmerking doordat Buysse uitdrukkelijk schrijft dat men, in tegenstelling tot de gevels en torens van het kasteel, de torenspits wel van verre kan zien. De kerktoren van Poeke kan men vanaf “De Sperre” echter onmogelijk zien, de kerktoren van Lotenhulle daarentegen is wel goed zichtbaar. De vermelding van het kasteel met zijn rode torens, dat door het uitgestrekte, groene park verborgen wordt, stemt overeen met het uitzicht op het kasteel van Poeke.

De ouderwetse boerderijen verwijzen vermoedelijk naar de Leurbroek- en de Vormezelehoeve, die vanaf “De Sperre” goed zichtbaar zijn. Wie ter plekke voor “De Sperre” staat, merkt echter ook grote verschillen met Buysse's beschrijving. Er is daar helemaal geen heuvel te bespeuren, evenmin een kapel met linden ervoor, zelfs geen muurkapelletjes boven de toegangsdeur van wat eens herberg “De Sperre” was.

Klaarblijkelijk heeft Buysse ook in dit verhaal gedaan wat hij in zoveel andere verhalen en romans heeft gedaan. Hij vertrekt vanuit een reëel bestaande ruimtelijke werkelijkheid en scheidt al schrijvende een nieuwe literaire werkelijkheid door middel van eigen aanvullingen en vervormingen. Hij heeft dus in “De Sperre” deze transformatietechniek aangewend.

In “De Sperre” bestaan die aanvullingen en vervormingen van de oorspronkelijke ruimtelijke situering in het binnenbrengen van drie nieuwe elementen: de sperre, de heuvel waarop de sperre stond en het O.L.V.-kapelletje dat in de plaats kwam van de sperre.

De personages die hij laat figureren tegen de getransformeerde achtergrond, zijn baron Alexander, twee houthakkers en een groep schoolkinderen.

In de volgende paragrafen lichten we de drie topografische elementen toe.

“De Sperre”: een boom

Buysse zelf stelt dat de sperre in feite een oude cederboom was.⁶ De mensen van Lotenhulle die ik mondeling ondervroeg (Antoinette de Meyer, Gerarda

⁶ C. BUYSSE, *Uit het Leven*, Van Rysselberghe en Rombout, Gent, 1930, p. 39.

Van de Voorde en Roger Blancke, alle drie vroegere bewoners van het café) zegden me dat ze van hun ouders gehoord hadden dat er vroeger een cipres voor het café zou gestaan hebben zoals er nu nog een staat op het kerkplein van Lotenhulle.

Zij, noch hun ouders hebben die cipres echter ooit weten staan. Ze wisten wel dat de mensen van Lo voor het gemak zeiden dat de cipres een sperre was. Vanaf de jaren dertig stond er zeker een linde op een achttal meter van de toegangsdeur verwijderd. Zijn stam stond boven het niveau van de kassei en je kon eromheen op de wortelingen zitten. Aan de linde hing wel een houten O.L.V.-kapelletje. Mijn zegslieden waren het erover eens dat zowel de mensen van Lo als die van elders het altijd raar gevonden hebben dat de herberg “De Sperre” heette, terwijl er een linde voor stond. Het verhaal van Buysse geeft een plausibele verklaring voor de vreemde naamgeving van de herberg maar, zoals we al vermeldden, de kans is groot dat Buysse ook hier zijn transformatietechniek heeft toegepast.

Een interessant detail in dit verband verstrekte ons Daniel Verheecke (°1925), die zijn kinderjaren in de Lomolenstraat doorgebracht heeft. Als kleuter zag hij vanuit de ouderlijke woning nr. 46, nu eigendom van René De Smul, hoe in 1928 een grote spar omvergetrokken is die op de molenberg van de molen van Oudegoede, eigendom van de familie Muys, stond. Het is dus mogelijk dat Buysse de reële spar van de molenberg van Oudegoede naar de fictieve molenberg binnen zijn verhaal overgebracht heeft.

Na de verwijdering van de spar, kwamen er volgens Buysse's verhaal zes lindes. In werkelijkheid stond er volgens mijn zegslieden slechts één linde. Die oude linde heeft er tot in 1972 gestaan. Hij is afgezaagd, toen de betonweg tussen Poeke en de Sperre aangelegd werd.

De landelijke herberg, die er op het eind van het verhaal in plaats van “De Sperre” kwam, staat er nog steeds, hoewel het sinds 1974 geen herberg meer is. Juffrouw Antoinette Demeyer, kleindochter van Lambertus Marné, herbergbaas van 1900 tot circa 1920, vertelde me dat café “De Sperre” eigendom was van een familie van kasteelheren van Lovendegem. De laatste eigenaars, een broer en zijn zus, zijn ongehuwd gebleven. De eigenaar van de molen van Oudegoede, Remi Muys, was de tussenpersoon die ervoor zorgde dat telkenjare op 1 mei de pacht betaald werd in Lovendegem.

Ze wist ook nog dat de herberg een afspanning was, waar de paarden verwisseld werden want er was bij het café een paardenstal. Aan de kant van het park was een klein hek waarlangs de paarden op de binnenkoer konden. Aan de muur van de stalling waren vier ringen bevestigd waaraan men paarden kon vastbinden.

De herberg was tot aan de ingebruikneming van de eerste tram in 1912 een afspanning. Het was een bekende pleisterplaats voor voermannen die het vervoer tussen het Gentse en Tielt en omstreken verzorgden. In het verhaal heet de eigenaar Benoni Vervloet, wat niet overeenkomst met de naam van de eerste uitbater August Cuyl, die samen met zijn vrouw Augusta Lagaisse het café tussen 1890 en 1900 openhield.⁷

Buysse heeft dus wat de sperre als boom en herberg betreft de historische werkelijkheid gedeeltelijk gerespecteerd maar toch grotendeels omgevormd, getransformeerd.

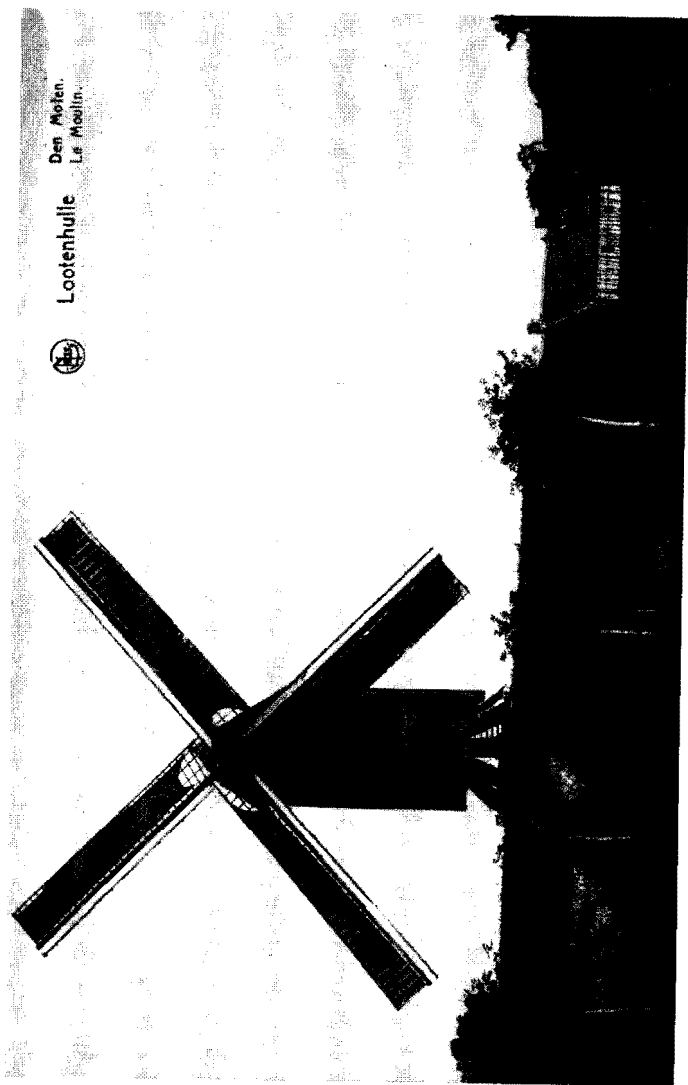
De Molenberg

Een tweede ruimtelijk element is de heuvel waarop de sperre stond. Zoals in het geval van de herberg en de spar kunnen we ervan uitgaan dat Buysse zich ook voor de molenberg deels op bestaande realiteit, deels op verbeelding baseerde.

Volgde men in Buysse's tijd vanaf herberg “De Sperre” de richting Kasteelstraat-Lomolenstraat, dan bevond zich op het einde van de Kasteelstraat de molen van Oudegoede. Het was een houten staakwindmolen die op een hoge heuvel stond. Voor Buysse zelf had zo'n molenberg een speciale betekenis want hij schreef zelf z'n meeste romans van op zo'n molenheuvel in Deurle.

W. Verkerken verklaart het belang dat Buysse aan zo'n molenberg hechtte in zijn studie. Op de titelpagina van het boek vinden we onder de titel *Uit het Leven* een ets met de afbeelding van een houten windmolen op een molenberg. Met de ets gaf Buysse als het ware aan dat hij de molenheuvel als een symbool voor de hele verhalenbundel wenste te gebruiken.

⁷ M. GEVAERT, J. VAN DE MOORTELE, A. STROBBE, *Dorp in de Spiegel*, Davidsfonds Lotenhulle-Poeke, 1987, p. 106.

De molen van Oudengoede.
(Foto Elie Verleysen, Lotenhulle)

We veronderstellen dat Buysse binnen zijn verhaal de nabijgelegen molenheuvel van Oudegoede bewust naar de herberg “De Sperre” verplaatst heeft. Een typisch Buysisiaanse transformatietechniek. Deze verplaatsing gaf hem de kans de schoolkinderen binnen het verhaal te brengen.

De molenberg van Oudegoede lag dicht bij de jongensschool van Lotenhulle, op enkele honderden meter afstand van “De Sperre”. We mogen aannemen dat de schooljongens van Lotenhulle op weg van en naar school op de molenberg heerlijk met elkaar geravot hebben. Ook sommige meisjes uit de kloosterschool die langs daar naar huis moesten, zullen ondanks het strenge verbod van de nonnetjes, aan de stoeipartijen deelgenomen hebben. De molenberg van Oudegoede lag immers ideaal: ver genoeg van de school en van thuis af om er zich ongegeneerd en ongestoord te kunnen uitleven.

“De Sperre” daarentegen lag voor de meeste kinderen van Lotenhulle niet op hun weg naar of van school. De herberg was bijna het laatste huis van Lotenhulle. De meeste schoolkinderen moesten er dus niet langs. Toch laat Buysse hen wel langs daar komen door middel van zijn transformatietechniek. Wat oorspronkelijk op de molenberg van Oudegoede gebeurde, verplaatste hij op die manier naar de centrale plaats van het gebeuren, naar “De Sperre”.

De Onze-Lieve-Vrouwkapel aan Poeke Kasteel

Een derde ruimtelijk element dat Buysse ter sprake brengt in het verhaal is de O.L.Vrouwkapel, eerst boomkapel en later stenen kapel.

Wanneer we tegenwoordig de Kasteelstraat richting Poeke ten einde volgen, treffen we links van de weg, bij het begin van de Middendreef, een grote O.L.Vrouwkapel aan. De zeer katholieke baron Victor Pycke de Peteghem liet ze bouwen in 1874. Een paar jaar voordien had hij aan de achterzijde van het kasteel een huiskapel laten optrekken, die echter nooit ingericht werd.

De mooie kapel ter ere van O.L.Vrouw van Lourdes, gebouwd door de oude baron, die in 1875 ongehuwd overleed, moet Buysse, ook al was hij niet zo godsvruchtig, zeker gekend hebben.

Wanneer Buysse naar het einde van zijn verhaal toe de godsvruchtige baron Alexander op de molenheuvel een nieuwe kapel laat bouwen, beseffen we

O.L. Vrouwekapel van het kasteel van Poeke.
(Foto Elie Verleysen, Lotenhulle)

onmiddellijk dat hij ook hier weer zijn zelfde transformatietechniek toepast. De kapel, die enkele honderden meter verderop staat, heeft hij, zoals de molenberg, naar “De Sperre” overgebracht.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat Buysse de drie afzonderlijke topografische elementen, sperre, molenberg en O.L. Vrouwekapel, op één plek bijeengebracht heeft.

In zijn ogen wellicht een compositorische truc om de klassieke eenheid van plaats binnen zijn verhaal te realiseren. Daartoe heeft hij als verteller bewust bepaalde topografische gegevens geselecteerd en herschikt om er een volgens hem nieuwe, interessantere werkelijkheid binnen zijn verhaal mee te reconstrueren.

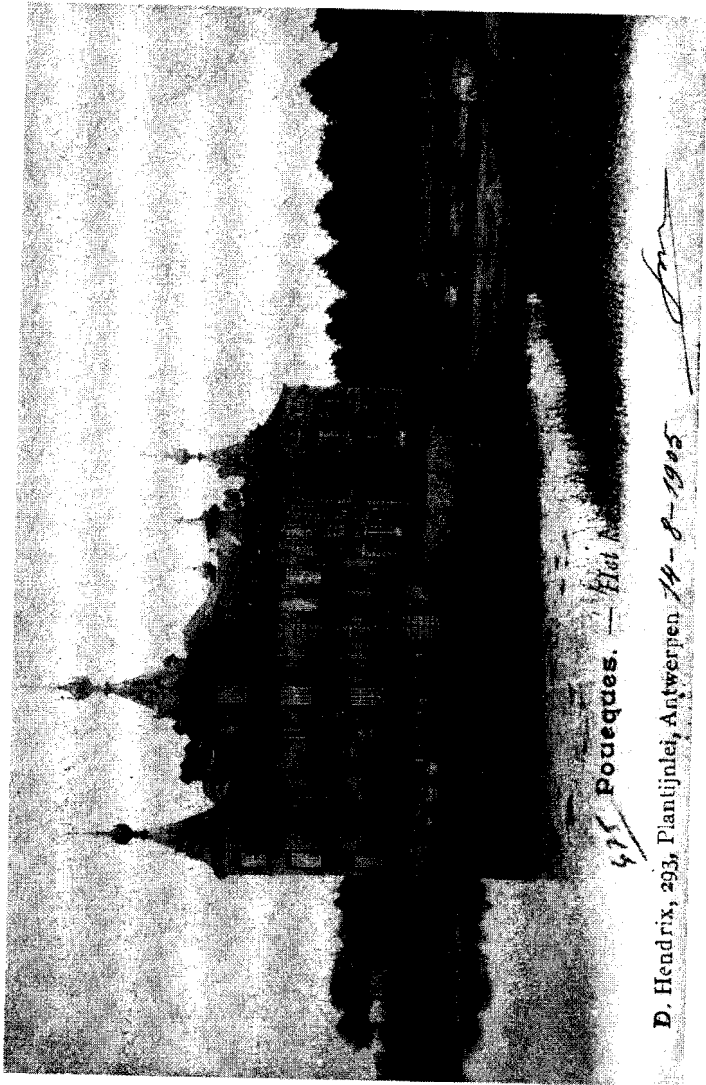
Tenslotte willen we erop wijzen dat we Buysse's voorkeur voor een transformatie van de bestaande realiteit moeilijk kunnen toepassen op de handelende personen binnen dit verhaal. Een direct verband tussen baron Alexander en baron Victor, Amédée of andere kasteelheren Pycke de Peteghem kunnen we, behalve wat hun katholiciteit betreft, moeilijk aantonen. De voornaam Alexander alleen al sluit een directe overeenstemming tussen een baron van Poeke en de fictieve baron in het verhaal uit.

Ook Micus en Bruno, de schalkse houthakkers, kunnen we moeilijk in Lotenhulle thuiswijzen. De houthakker Micus speelt wel nog een hoofdrol in een ander verhaal in dezelfde bundel. Het feit dat hij daarin zelfmoord pleegt door zich onder een trein te werpen, wijst erop dat Buysse hem niet in Lotenhulle maar in een dorp langs de spoorweg tussen Gent en Brugge situeert.

Besluit

In dit artikel hebben we gepoogd aan te tonen dat Buysse zich in zijn werk door Lotenhulle liet inspireren. Vooral de herbergen “De Graeve van Halfvasten” en “De Sperre” kwamen daarbij op de voorgrond. Onrechtstreeks ook de wijk de Malsem en Veronica's Kruis.

We stelden bij ons onderzoek vast dat Buysse authentieke topografische gegevens uit Lotenhulle gebruikte om er een nieuwe, eigen verhaal-

Kasteel van Poeke in 1905.

werkelijkheid mee op te bouwen. Al schrijvende veranderde hij die topografische gegevens in functie van zijn verhaal.

In het verhaal van “De Sperre” bracht hij topografische elementen bij elkaar die oorspronkelijk op enige afstand van elkaar lagen.

Het nieuwe ruimtelijk sfeerbeeld dat hij daarmee schiep, verhoogde de dramatische kracht van zijn verhaal. Door de molenberg van Oudegoede en de kapel van de baron van Poeke naar de plaats van “De Sperre” te brengen, werd het verhaal meer dan het verhaal van een boom of van een herbergnaam. De verhevenheid van de heuvel en de geringe aantrekkingskracht van de kapel stemmen als het ware overeen met de grootmoedigheid en de onmacht van baron Alexander.

Buysse sympathiseert als verteller van dit verhaal uitdrukkelijk met de baron, zoals hij dat ook al deed met het barontje in het verhaal Herinnering.

In beide verhalen laat Buysse zich kennen als een sentimenteel romanticus die lijdt aan de onoverbrugbare tegenstelling tussen was hij zou willen en wat is. Aan de hand van de figuur van een baron geeft hij de teleorgang weer van een wereld in de kering. Lang voor Karel Van Isacker zag Buysse zijn Land van Nevele in de kering. Hij identificeert zich als het ware tweemaal met de figuur van baron Alexander die de oude wereld, de oude garde vertegenwoordigt.

Samen met de baron berust Buysse in de nederlaag. Zoals de baron heeft hij echter één troost: “Meneer Alexander had zijn plicht gedaan. Het was zijn schuld niet, als de mensen de hunne niet deden”.⁸

Als schrijver heeft ook Buysse voor “De Sperre” zijn plicht gedaan. Dank zij zijn verhaal leeft “De Sperre” voort.

Arnold STROBBE, Lotenhulle

⁸ C. BUYSSE, *Uit het Leven*, Van Rysselberghe en Rombout, Gent, 1930, p. 51.

NEVELSE REALITEIT EN BUYSSES FICTIE IN “HET RECHT VAN DE STERKSTE”¹

Inleiding

In 1893 tijdens zijn Nevelse periode verscheen Buysse roman *Het recht van de sterkste*. Het werk was zeker al in januari 1891 voltooid maar de auteur heeft waarschijnlijk drie jaar gearzeld om het uit te geven.²

Het verhaal speelt zich duidelijk af op de Hul te Nevele, de personages zijn naar het leven getekend en af en toe zijn ze in bestaande personen herkenbaar.

In de volgende samenvatting van *Het recht van de sterkste* vestig ik speciaal de aandacht op sommige mannen en vrouwen van de Hul die door Buysse met een bijnaam worden genoemd.

Tijdens de kermis van Axpoele danst Slimke Snoeck met Maria Beert die voor hem een beginnende genegenheid voelt. Reus Balduk vangt tijdens een dans met Witte Manse de onbevengene blik van Maria en besluit dat zij zijn lief zal worden. Nog diezelfde avond wandelt hij met haar langs een landweg naar Braekel en verkracht haar.

Aangezien Maria Beert denkt dat ze zwanger is, ziet ze als enige oplossing een huwelijk met Reus Balduk. Van zodra het nieuws van de verloving bekend geraakt in de Zijstraat, komen alle kennissen van Reus hem gelukwensen: Donder de Beul, Klod de Vos, Boef Verwilt, Smuik Vertriest, Honderd en Een, Clep Sandrie, Bradden Dhondt, Slimke Snoeck en 't Slijperken; ook de gezellinnen van Maria komen op bezoek: Maaie Troet, Oele Feeffe, Muime Taey, Moeffe Vrieze, Witte Manse, Stoute Threse, Verool en Luizema.

Na hun huwelijk begint voor Reus en Maria een ander leven. Reus trekt zoals de meeste mannen van de Hul elke week naar Gent als grondwerker aan de Schelde. Maar reeds na enkele maanden - Maria is ondertussen bevallen van haar eerste kind - komt Reus op een zaterdagavond woedend van zijn werk; hij heeft ruzie gemaakt en is ontslagen. Hij zoekt ander werk in Brugge en

¹ Licht gewijzigde versie van een artikel verschenen in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, XIV, Gent, 1998, p. 33-42.

² A. VAN ELSLANDER, *Cyriel Buysse. Uit zijn leven en zijn werk*, dl. I, Antwerpen, 1960, p. 45.

Oostende maar zonder resultaat. In zijn gedwongen werkloosheid maakt een lamme verving zich van hem meester en het zuur verdiende geld smelt langzaam weg.

Reus Balduk geraakt in het slechte gezelschap van Donder de Beul, Kloed de Vos, Boef Verwilt en anderen. Wat begint als wildstroperij eindigt op regelrechte gewelddadige diefstallen met achtervolgingen door jachtwachters en gendarmen. De buit wordt 's nachts verhandeld in de beruchte cafeetjes van de Zijstraat bij Stoute Threse en Witte Manse. En Maria ziet hoe haar man dieper en dieper in de afgrond zinkt.

Dag en nacht brengt Reus in de herbergen door en hij zegt er aan al wie het horen wil dat hij wacht op de dood van zijn vrouw om met Witte Manse te kunnen trouwen. Marie denkt aan zelfmoord maar een lange gevangenisstraf voor Reus brengt tijdelijk vrede in haar leven.

Na de geboorte van haar tweede kind blijft Maria zwaar ziek te bed. De armendokter wordt ontboden en kan er haar weer een beetje bovenop helpen maar ze blijft verder sukkelen met haar gezondheid. Na twee jaar komt Reus blijkbaar veranderd uit de gevangenis terug maar beetje bij beetje valt hij weer in zijn oude plooi. Maria wordt zwaar ziek en sterft.

Onmiddellijk na het verschijnen van *Het Recht van de Sterkste* in november 1893 werd aan Buysse verweten dat hij “*pornographisch toestanden*” had getekend. Hij verweerde zich dat hij “*niet achteruitgeschrokken was voor de waarheid*”.

In dit artikel probeer ik uit te maken in hoever dit persoonlijke en sociale drama zoals het door Buysse is geschilderd, klopt met de Nevelse realiteit op het einde van de 19de eeuw.

Sociaal-economische toestand in Vlaanderen tijdens de 19de eeuw³

Op het platteland leefde de bevolking in het eerste kwart van de 19de eeuw hoofdzakelijk van landbouw en huisnijverheid.

In het midden van de 19de eeuw steeg de bevolking met gemiddeld 0,5 à 0,8% per jaar, terwijl de graanproductie slechts in geringe mate steeg, dus gingen

³ De gegevens komen uit J. ART, R. VAN EENO, 1850-1914. *Nieuwste tijd*, in *Geschiedenis van de kleine man*, BRT-Open School, 1979, p. 129-154.

“Clep” Kamiel Sandrie (°1859) uit “Het Recht van de Sterkste”
met zijn vrouw Elodie Behaegel en dochter Emma.
(Fotoarchief D. D’Hooge, Nevele)

de prijzen van de levensmiddelen drastisch de hoogte in. Niet alleen de prijzen van de levensmiddelen stegen, ook de pachtprijzen gingen in de eerste helft van de 19de eeuw met 50 à 60% omhoog. Dit had onmiddellijk gevolgen voor de landbouwer-pachter. Hij probeerde te rationaliseren en schakelde over van arbeiders in vaste dienst op dagloners. Deze landarbeiders die per dag werden betaald, werden enkel in drukke perioden zoals voor het wieden, oogsten of dorsen in dienst genomen. Vele bewoners van de Nevelse Zeistraat waren dagloners-seizoenarbeiders.

Om opstandige bewegingen in het derde kwart van de 19de eeuw enigszins in te dijken, plande de overheid openbare werken. Zo lezen we in *Het recht van de sterkste* dat een tiental mannen van de Zeistraat elke week als aardewerker naar de Scheldewerken in Gent trokken.

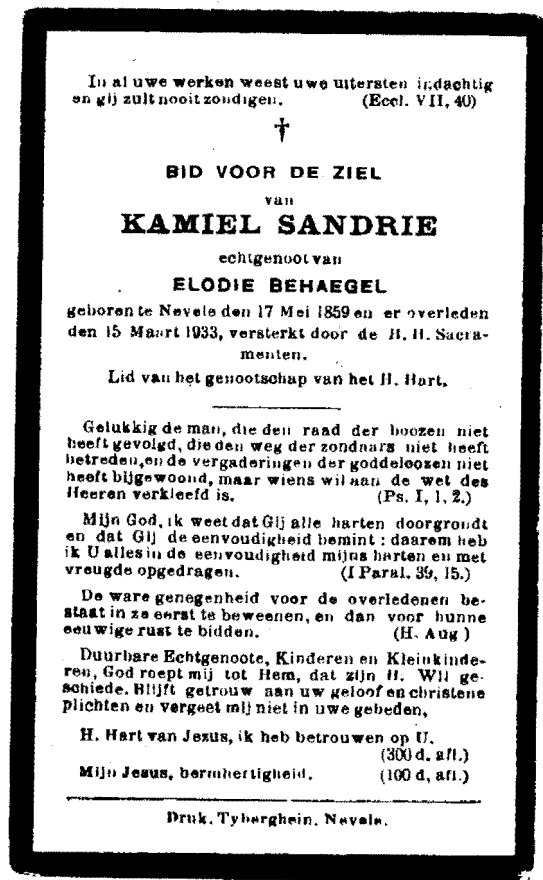
In de kalme tijd van het jaar probeerden die dagloners hun loon aan te vullen door thuis langer en harder te weven of te spinnen. Maar ook die traditionele huisnijverheid had zwaar te lijden onder de concurrentie van het buitenland en vooral van de textielfabrieken. De huisnijverheid geraakte op die manier in een complete impasse. Zeker na de landbouw- en textielcrisis van de jaren 1845-47 werd overleven voor velen steeds moeilijker. Een alternatieve bron van inkomsten vonden vele gezinnen in het kantklossen. Maar ook die bedrijvigheid leidde eerder tot het bestendigen van het pauperisme.

Het verbaast dan ook niet dat kleine criminaliteit, zoals wildstropen of stelen van kippen, konijnen en vis of desnoods bedelen als uitweg werden gezocht.

Wie nog een beetje energie had, emigreerde. Hele gezinnen trokken naar de Verenigde Staten en velen kwamen na korte tijd arm en berooid terug.

Een ander deel van de plattelandsbevolking trok naar de grote stad en ging er zich bij het al even ellendige fabrieksproletariaat voegen.

Legale wegen om die toestand drastisch te veranderen waren er op het platteland niet. Hoewel de Franse Revolutie de macht van de clerus stevig had ingedijkt, bleef de pastoor in de dorpen het woord van onderdanigheid en gelatenheid in de bestaande toestand verkondigen. De eigenaar-edelman was in de Revolutie wel vervangen door de eigenaar-burger maar alles bleef bij het oude. Kerkelijk en wereldlijk gezag probeerden zeker op het platteland elke sociale beweging de kop in te drukken.

Bidprentje van Kamiel "Clep" Sandrie.
(Archief D. D'Hooge, Nevele)

De Zeistraat bij Buysse

"De Zijstraat was een erg slecht befaamde buurt van Brakel, wijd bekend ook in 't omliggende, om de losbandigheid en de degradatie van haar bewoners. Daar leefde, in krochtige, bouwvallige, ordeloos verspreid staande hutten, midden in een onnoemlijke gemeenschap van seksen en verwantschappen, een barre bevolking van bedelaars en dieven, van wild- en struikrovers, de schande en de schrik van de gemeente. De deftige burgers en eerlijke boeren wilden hoegenaamd geen uitstaans hebben met die wijk van 't dorp, waar elke zondag in de kroegen vreselijk schandaal gepleegd en met messen gevochten werd; alleen een dronken boer- of burgerszoon zou er zich 's nachts soms wagen, op zoek naar het baldadig genot in drank en lage vrouwen". (Schoppenboer).

Buysse heeft met zijn Zeistraat - in zijn werken Zijstraat gespeld - meer willen aanduiden dan die ene Nevelse straat. De Zeistraat en het verlengde ervan, de Blasiusdries, worden in de volksmond nog steeds "den Hul" genoemd. Bovendien behoorden qua zeden en gewoonten ook de bewoners van de Vaart Links en Rechts tot die buurt. Wie in de Zeistraat woonde, kon trouwens gemakkelijk door de weiden de oevers van de vaart (het kanaal van Schipdonk) bereiken. Buysse gebruikt in zijn werken de namen Blasiusdries en Hul niet. Misschien waren die namen te herkenbaar; een Zijstraat kan men in vele dorpen vinden, zeker als ze met gestipte ij is gespeld.

De bevolking op de Hul tussen 1866 en 1880

Tussen 1866 en 1880 telde de Nevelse Zeistraat 44 huizen, de Blasiusdriesstraat 57 huizen, de Vaart Links 26 huizen en de Vaart Rechts 13 huizen, in het totaal 140 huizen.

Deze kortwoonsten bestonden uit een klein woonkamertje en een slaapkamertje voor de ouders. Langs een trap in de woonkamer ging men door een luik naar de zolder, waar de kinderen en eventueel andere medebewoners vaak "neus aan aars" sliepen. Het pannendak dat meestal niet behoorlijk was afgedicht, bood weinig beschutting tegen regen, wind of sneeuw.

Het is moeilijk aan de hand van de bevolkingsregisters te berekenen hoeveel mensen tegelijkertijd in zo'n huisje woonden, want die registers bestrijken

Armenhuisje in de Blasiusdriesstraat begin van de jaren dertig.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

een periode van tien tot vijftien jaar en tijdens die periode was er een groot verloop van bewoners.⁴

Uit enkele voorbeelden blijkt dat het klassieke gezinsschema vader, moeder, kinderen en eventueel de grootouders op de Nevelse Hul niet vaak voorkwam. Soms woonden twee klassieke gezinnen in één huisje en daarbij vinden we nog schoonbroers en schoonzusters, onwettige kinderen en personen die op geen enkele manier verwant waren met de andere gezinsleden.

In de Blasiusdriesstraat nr. 19 bijvoorbeeld woonde Petrus Heyman met zijn vrouw en vijf kinderen. In hetzelfde huis vinden we Petrus Martens, zijn vrouw en drie kinderen. En dit is nog een heel normaal groot gezin. In de Zeistraat nr. 32 woonden Franciscus Slock en zijn vrouw Sophie Tavernier met hun acht kinderen van wie één dochter getrouwd was en een andere een onwettig kind had. Bovendien woonden in datzelfde huisje nog Charles De Cloedt met zijn vrouw, in het totaal 17 personen.

Een verklaring voor die manier van samenwonen - soms lijkt het eerder samenwonen - is zeker van financiële aard. Door met velen samen te wonen, konden de huurprijs en de uitgaven voor verwarming en verlichting gedrukt worden. Zeker speelde het samenhorigheidsgevoel in goede en slechte tijden, zoals blijkt uit *Het recht van de sterkste*, een belangrijk rol. Het klopt inderdaad dat men op de Hul leefde en woonde in een "onnoemlijke gemeenschap van verwantschappen" zoals Buysse het uitdrukt in *Schoppenboer*.

⁴ In zijn artikel *Sociale toestanden in Nevele op het einde van de 19de eeuw*, in *Het Land van Nevele*, jg. XXIII (1992), afl. 3, p. 233-242, heeft A. JANSSENS zich afgevraagd of "de sociale toestanden dan zo erg waren in zijn (=Buysse) Zeistraat". Hij komt tot de conclusie dat "Cyriel Buysse Zeistraat iets apart was. De auteur heeft het goed bekeken en die sociale toestanden geromanceerd in zijn werken vastgelegd". Janssens' besluit steunt op een verkeerde bewerking van zijn cijfermateriaal. Hij heeft alle inwoners die tussen 1880 en 1900 in een bepaalde straat woonden, opgeteld en komt voor heel Nevele op 6.849 inwoners. Zelf zegt hij verder in zijn artikel dat Nevele nooit zoveel inwoners heeft geteld. Hij telt dan het aantal onwettige geboorten per straat en plaatst die niet tegenover het aantal wettige geboorten, maar tegenover het aantal inwoners, dus ook kinderen en ouderen. Op die manier komt hij natuurlijk tot een andere conclusie i.v.m. de Zeistraat dan ik.

De Zeistraat te Nevele in het begin van de jaren dertig. Links de auto van vishandelaar Frans De Zuttere.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

Of dit ook betekent dat de inwoners van de Hul steeds onder mekaar trouwden en dus aan inteelt deden, is een fantasie van Buysse. Het is wel waar dat we op de Hul vaak dezelfde familienamen vinden. Maar uit een studie van Taeldeman⁵ blijkt dat tussen 1870-1880 in de Nevelse Zeistraat 37 echtparen woonden van wie bijna de helft of 47% was getrouwd met iemand van buiten Nevele. Dit was voor die tijd een abnormaal hoog cijfer, normaal lag het aantal allochtone huwelijken op het platteland in die periode niet hoger dan 35%.

Zedelijke normen op de Hul en in *Het recht van de sterkste*

Nadat de wiedzters uit *Het recht van de sterkste* hadden vernomen dat Maria Beert door Reus Balduk was verkracht, gaven ze elk op hun manier commentaar op het gebeuren.

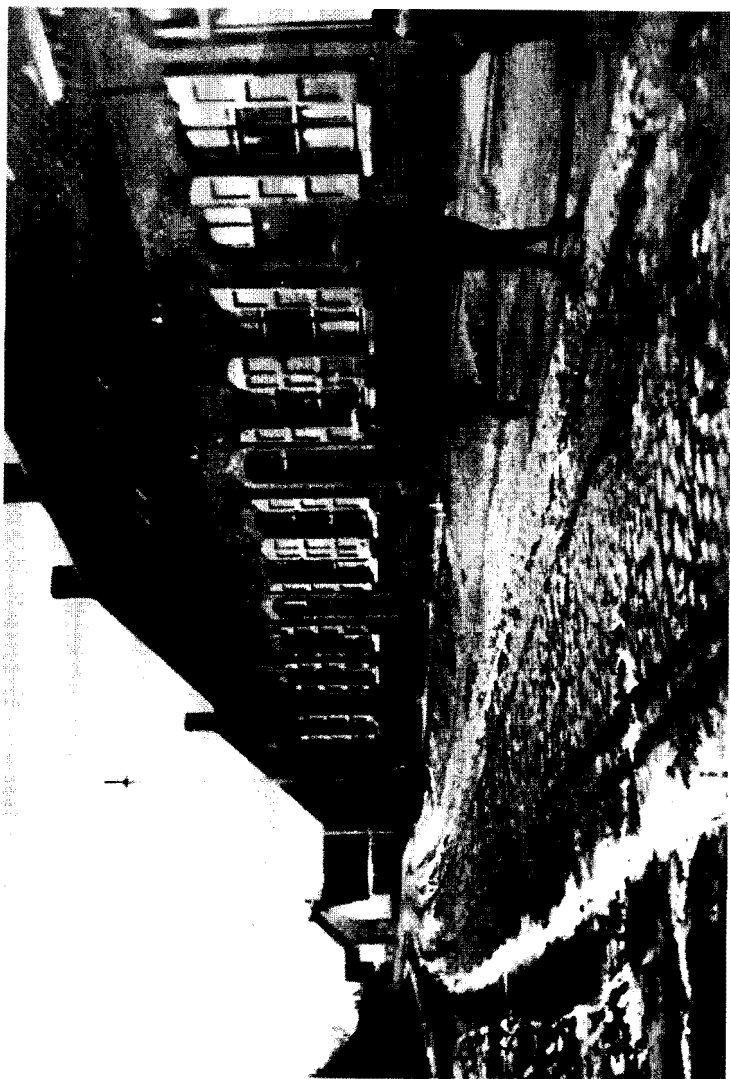
Elodie, de oudste dochter van de boer, zou naar de pastoor gaan om Reus te dwingen met Maria te trouwen. Sidonie zou hem niet willen, maar hem een proces aandoen. Een bejaarde vrouw zou eerst willen weten of zij "eraan is" en in dat geval haar best doen om hem op haar kant te krijgen dus hem aanzetten om te trouwen. Maar is het allemaal wel de moeite om er zich zo druk over te maken?

Buysse laat enkele jonge wiedzters met levenservaring aan het woord. Moefe Vrieze is twintig jaar en ongehuwde moeder van reeds drie kinderen. Oele Feeffe is er dertig en moeder van één kind. Maaie Troet, van wie we de leeftijd niet kennen, had twee kinderen en was veertien toen ze met Donder de Beul haar eerste seksuele ervaring opdeed. Muime Taey is er tweeëntwintig en zwanger van haar derde kind. Ze had reeds een kind van Fon en een van Donder de Beul. Verool tenslotte is vierentwintig jaar en een alleenstaande moeder van vier kinderen.

Buysse stelde zich in *Het recht van de sterkste* de vraag of niet alle vrijages bij deze mensen op een (ongewenste) zwangerschap uitliepen.

Op die vraag van Buysse probeer ik een antwoord te geven na een grondige analyse van de bevolkingsregisters van 1866-1880. Ik heb in de registers

⁵ J. TAEDEMAN, *De Nevelse Zeistraat anno 1870-1880 en die van Buysse*, in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, deel III, Gent, 1987, p. 137-149.

De Blasiusdriesstraat in het begin van de jaren dertig.
(Fotoarchief D. D'Hooge, Nevele)

straat per straat en huis na huis in elk gezin de onwettige kinderen genoteerd. Om de privacy van de personen in kwestie te beschermen, heb ik geen enkele persoonsnaam afgeschreven, maar wel de straatnaam, de leeftijd en het beroep van de moeder, eventueel het beroep van haar ouders en de geboortedatum van de onwettige kinderen. Wanneer het kind later door een huwelijk werd gewettigd, heb ik dat ook genoteerd.

In het totaal telde ik in die periode van vijftien jaar 41 onwettige geboorten in Nevele, waarvan 8 in de zogenaamde betere straten en 33 in de Zeistraat, Blasiusdriesstraat en langs beide kanten van de Vaart, dus op de Hul.

Alleen al in 1880 telde ik 6 onwettige geboorten op 72 of 8,3%. Tussen 1866-1880 werden in Nevele 1263 geboorten aangegeven, waarvan 41 onwettige, wat neerkomt op 3,2%; dit is zelfs iets lager dan het gemiddelde in het arrondissement Gent-Eeklo in diezelfde periode.⁶

De jongste moeder, die bovendien bevalt van een tweeling, is er zestien en heeft geen beroep, ze woont met haar ouders langs de Vaart Links en in haar huis wonen nog 9 andere personen. Verder zijn 25 moeders, of 60,9% tussen de 18 en de 24 jaar; vijf moeders zijn 27 jaar, één is er 44 en één 45 jaar. De moeder van 44 jaar kreeg twee onwettige kinderen in een periode van drie jaar. De moeder van 45 was weduwe en spinster van beroep.

Van 23 jonge moeders wordt het beroep niet vermeld of worden ze "scholier" genoemd. Het is nogal onduidelijk wat we ons in die tijd moeten voorstellen onder scholieren van 17-18 jaar. Waarschijnlijk gingen deze meisjes bij het opmaken in 1866 van de bevolkingsregisters nog (af en toe) naar school en werd naderhand in het register hun beroepsaanduiding niet aangepast aan de werkelijkheid.

Zes moeders zijn dienstmeid op een hoeve. De kans is dus niet denkbeeldig dat ze daar zwanger werden, zoals Oele Feeffe uit *Het recht van de sterkste*, die te doen had met boer Van Heule.

Dertien moeders, dus ongeveer een derde, waren kantwerksters en werkten dus de hele dag thuis, vaak onder het controlerend oog van hun moeder want die was spinsters, weefster of huishoudster en was dus ook de hele dag thuis. Kantwerksters waren in hun werkmilieu thuis veel minder blootgesteld aan gevaren dan bijvoorbeeld meiden of dagloonsters op een boerderij.

⁶ M.C. GYSSELS, *Het voorechtelijk seksueel gedrag in Vlaanderen (1700-1880)*, in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, jg. X (1984), nr. 3, p. 97.

Het is het relatief gering aantal onwettige kinderen te verklaren in de zogenoemde betere straten? Vaak gingen deze meisjes omwille van de achterklap over een onwettige geboorte op kosten van hun ouders of van de vermoedelijke (welstellende) vader in de anonimiteit van de stad bevallen en vinden we ze niet terug in de bevolkingsregisters van Nevele. Ook was in die kringen de sociale controle en de burgerlijk-kerkelijke druk zeer sterk.

Omgekeerd was op de Hul de morele controle van kerk en burgerlijke maatschappij zeer klein. Op een afgelegen, beruchte wijk zoals de Hul kwam de pastoor waarschijnlijk zelden of nooit op bezoek. Wie er wel op bezoek kwam, waren de zonen van de notabelen zoals we in het korte stukje *Donder de Beul*⁷ (1913) kunnen lezen: “Zelfs gebeurde het, dat welgestelde burgerzonen: meneer Daniël van de brouwer, meneer Vitàl van ‘t kasteelken, zich tussen licht en donker eens tot bij de meisjes van de Zijstraat: Maaie Troet, Muime Taey of Oele Feeffe waagden...”. In ieder geval de burgerij noch de kerk hadden grote invloed op het seksuele gedrag van de Hul. Bovendien hadden sommige burgerlijke moraalridders er zelf alle belang bij dat de meisjes van de Hul het niet al te nauw namen met de gangbare morele normen.

De experimentele leeftijd lag duidelijk tussen 17-18 jaar. Niet typisch maar eerder uitzonderlijk was een gezin in de Blasiusdriesstraat nr. 15. Daar woonde een weduwe met twee dochters van wie de oudste ongehuwd was en twee onwettige kinderen had. In datzelfde huis woonde nog een echtpaar met twee dochters van wie de ene drie onwettige kinderen had en de tweede één onwettig kind. In het totaal woonden in dit huisje 18 personen.

Buysse heeft dus in *Het recht van de sterkste* de morele gedragingen van de Hul-bewoners “natuur”getrouw geschilderd. Vanaf 1878 was Cyriel Buysse bediende van de burgerlijke stand te Nevele en op die manier was hij goed geïnformeerd over o.m. de geboorten bij de inwoners van Nevele. Zijn voorstelling van de feiten op de Hul was een nauwkeurige weergave van de werkelijkheid uit die tijd.

Ik wilde ook nagaan of het waar was dat de ongehuwde moeder na de geboorte haar best deed om de vader helemaal op haar “kant te krijgen en met hem te

⁷ Verschenen in C. BUYASSE, *Krachten*, Gekozen en ingeleid door Clem Bittremieux, Amsterdam, 1966.

trouwen” (Het recht van de sterkste). Van de 41 onwettige geboorten in heel Nevele werden er 10 later gevolgd door een huwelijk, één keer zelfs elf jaar na de geboorte van het eerste onwettige kind. Of de vader ook de verwekker van dat kind was, kunnen we niet nagaan. Het ging duidelijk niet zo vlot om een vermoedelijke vader tot een huwelijk te dwingen, wat ook blijkt uit de verhalen van de wiedzters in *Het recht van de sterkste*.

Identificatie van enkele personen uit *Het Recht van de sterkste*

Zoals ook blijkt uit de studie van Taeldeman⁸ is het moeilijk te achterhalen of de personages bij Buysse naar het leven getekend zijn ofwel of ze misschien verzonnen zijn. Buysse heeft vaak de kenmerken van verschillende typen in één persoon samengebracht en net als men als onderzoeker meent iemand te hebben ontmaskerd, kloppen weer een aantal feiten niet.

Dank zij een getuige⁹ ben ik er waarschijnlijk in geslaagd Reus Balduck uit *Het recht van de sterkste* onder de inwoners van Nevele terug te vinden. Op 18 mei 1881 trouwde te Nevele een zekere Remi Balduck (°Grammene 24.7.1853), werkmán van beroep, met Seraphine Wieme (°Nevele 29.6.1858), landbouwster van beroep. Haar vader was landbouwer-herbergier, haar moeder huishoudster. Het jonge paar woonde in 1885 in Nevele langs de Vaart, dus op de Hul. Ze kregen drie kinderen. Nog voor de Eerste Wereldoorlog week de familie Balduck uit naar Amerika en verdween uit Nevele. Reus Balduck is één van de weinige personen bij Buysse die met zijn echte naam wordt genoemd. Of Remi Balduck een type was zoals Buysse hem schilderde, kon ik niet achterhalen, maar er was in Nevele maar één Balduck in die tijd en die was dus toch wel herkenbaar in Buysse's werk. Wellicht voelde Buysse zich hier zelf niet zo bedreigd door eventuele kritiek want Balduck was een inwijkeling, zijn naam was geen typische Hul-naam, hij stond ver van de autochtone Hul-bewoners, maar hij was wél getrouwd met iemand van daar. Buysse kon dus die persoon met een gerust gemoed ten tonele voeren.

⁸ J. TAELEMAN, a.w.

⁹ Ik dank de heer Daniël D'Hooge, bestuurslid van de heemkundige kring “Het Land van Nevele”, voor zijn inlichtingen. Zijn vader was kleermaker en woonde sedert het begin van deze eeuw aan de rand van de Blasiusdriesstraat en was als geletterde de vertrouwenspersoon van vele mensen op de Hul.

Nadat Buysse nogal wat kritiek had gekregen op Het recht van de sterkste¹⁰ liet hij deze beruchte figuren in zijn novelle *Donder de Beul* (1913) emigreren naar Argentinië en zo schreef hij ze weg uit zijn later oeuvre. “*De beruchte bende, die jarenlang de ganse streek had geterroriseerd, kon het er eindelijk niet langer volhouden en verliet het dorp en ‘t land om in het verre werelddeel een ander leven te beginnen.*”

Besluit

Na twintig jaar ontmoet de schrijver Donder de Beul die uit Argentinië is teruggekeerd. Buysse laat Donder de Beul zijn verhaal doen en zegt uiteindelijk: “*Kom, Donder, we gaan iest nog nen dreupel pakken. De ‘dreupel’ werd gepakt; en nog een, en nog een; en langzaamaan kwam Donder los en ging hij aan ‘t vertellen*”.

Ik ben ervan overtuigd dat Buysse hier de waarheid spreekt en dat hij op die manier zijn verhalen “kocht” bij de mensen van de Hul. Naarmate de personages in zijn werk te herkenbaar zouden kunnen worden, heeft hij ze een andere naam gegeven, heeft hij hun karakter vervreemd en vermengd met eigenschappen van andere personen, ook om te vermijden dat zijn informanten gekwetst zouden weigeren hem tegen een borrel nog nieuwe sterke verhalen te vertellen.

En om later zeker geen last meer te krijgen van de beruchte bende uit *Het recht van de sterkste* heeft Buysse ze gewoon laten emigreren naar Argentinië. Maar dit feit moet ook nog aan de werkelijkheid worden getoetst.

Jan LUYSSAERT, Merendree

¹⁰ Zie A. VAN ELSLANDER, *Cyriel Buysse. Uit zijn Leven en zijn Werk*, dl. I., Antwerpen, 1960, p. 49-53.

DE AUTOMOBIEL VAN MIJNHEER CYRIEL

De Nevelse schrijver Cyriel Buysse is iemand met een dubbel imago. Het eerste is dat van de jonge losbol, die de vrouwen het hoofd op hol joeg en spottend schreef over de Nevelse gemeentebestuurders (zijn vader inclusief) en het toenmalige establishment. Het tweede is dat van de oudere, gearriveerde charmeur die rondreisde met zijn auto, liefst in gezelschap en met chauffeur.

De automobiel van mijnheer Cyriel, dat was in het begin van de eeuw ongetwijfeld nog een curiosum, iets wat enkel de hogere burgerij zich kon permitteren. In het begin van de eeuw reden er in België nog maar enkele tientallen exemplaren rond. Zij kondigden het begin van de nieuwe tijden aan.

We kunnen ons voorstellen dat wanneer ergens een wagen werd gesignaleerd de mensen even naar buiten kwamen, het onbekende beest bekeken met verbijsterde nieuwsgierigheid, de chauffeur groetten en het hobbelende voertuig nog een hele tijd nastaarden. Volgens Karel Van Isacker wekten “*die domme steedse uitvindingen*” al eens de woede op van de boeren omdat ze paniek zaaiden onder het vee en de rust verstoorden.¹

Sommige bejaarde streekbewoners beweren zelfs nog in de auto van Buysse te hebben gezeten. Als kind was dat ongetwijfeld een hele gebeurtenis, iets wat hen het hele leven zou bijblijven.²

Zo is er het verhaal van Guustje dat verscheen in 1925. Gaston de chauffeur sprak Buysse aarzelend aan in verband met Guustje Donckers: “*‘t Zoe toch zue ieuwig geirne ne keer meerijen; ‘t en hee nog noeit in gienen automobiel gezeten*”. Geen probleem voor Buysse. Guustje mocht zelfs meerijden tot over de taalgrens. Toen hij dat allemaal thuis vertelde, kreeg het kereltje slaag van zijn broers en zussen, die hem uitscholden voor leugenaar en niet konden geloven dat Guustje op twee uur tijd in de “*Woalepays*” was geweest.³

¹ Karel VAN ISACKER, *Mijn land in de kering*, deel I, De Nederlandse Boekhandel, 1978, blz. 140.

² Zoals de heer Leonce Van De Putte beweerde in een uitzending van ‘Vlaanderen Vakantieland’ begin 1999.

³ Cyriel BUYSSE, *Guustjes autotochtje*, in *Typen*, Van Dishoeck, Bussem, 1925 (opgenomen in verzameld werk, deel VI, p. 717-724).

Afgunst en bewondering

Meewarige bewondering was er alvast bij Prosper De Smet zoals we onlangs konden lezen⁴:

“Hoe dikwijls denk ik niet aan Cyriel Buysse
als ik zalig gezeten
in mijn Lada Cabriolette
glij over de gladde linten macadam
en zelfs lezen kan in mijn gazette.
Terwijl gij, Cyriel, de volbloedige struise
Vlaamse schrijver Buysse
in een stinkend stampend gevaarte
schuddend en schokkend hobbelen
over vaderlandse kasseien
een volle dag lang moest rijden
in een open rijtuig zonder ruiten of ramen
van Nevele naar Namen”.
(...)

Nu ja, Buysse wist toen van niet beter. Hij was opgetogen en fier op zijn wagen die hij in zijn verhalen en romans zou verheerlijken. Zijn vrienden lieten zich maar al te graag meetronen. Maurice Maeterlinck en een reeks anderen lieten zich zelfs meevoeren tot het zuiden van Frankrijk.

Naast de bewondering was er ook al eens enige afgunst. Richard Minne, die het wat minder breed had, maakte er zelfs een gedicht over:

Gij rijdt per auto, Cyriel,
en wij per fiets.
Gij neemt veel plaats in
en wij niets.

Gij jaagt veel stof op
langs de baan,
maar wie ziet de arme
fietsers staan?

⁴ Prosper DE SMET, *Cyriel en zijn auto*, in *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, nr. XIV, Gent, 1998, p. 43.

Gij tuft de heuvel op
gelijk een halve God
maar wij staan aan den voet
ons beenen zijn kapot.

(...)

En ik geloof dat
vrijheid + automobiel
een schoone som geeft
*die mij ook beviel.*⁵

Voor Buysse was een auto een symbool van de overgang van relatieve armoede naar rijkdom. Rijkdom die hem in de schoot viel toen hij de welstellende weduwe Nelly Dyserinck huwde op 1 oktober 1896. Hij was toen al 37 jaar.

Joris Van Parys die aan een biografie werkt over Buysse, deelde ons via Jan Luysaert mee dat de schrijver voor de Eerste Wereldoorlog achtereenvolgens twee wagens bezat. Zijn eerste exemplaar was een Citroën nog met houten carrosserie, geel met zwarte stippen. Het tweede voertuig was de trots van het toenmalige België, een Minerva. Na 1918 schafte hij zich een Buick aan.

Reisverhalen

De auto zou de aanleiding zijn om vele reizen te maken. Deze reizen waren dan weer stof voor verhalen die werden gebundeld in boeken. Op die manier fungeert Buysse als een verre voorloper van iemand zoals Cees Nooteboom en één van de eersten die in Vlaanderen systematisch zijn reizen ging beschrijven.

⁵ Het volledige gedicht bevindt zich in het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven en werd opgenomen in *Het Land van Nevele*, juni 1994, p. 131 en de *Mededelingen van het Cyriel Buysse Genootschap*, nr. X, Gent, 1994, p. 12-13.

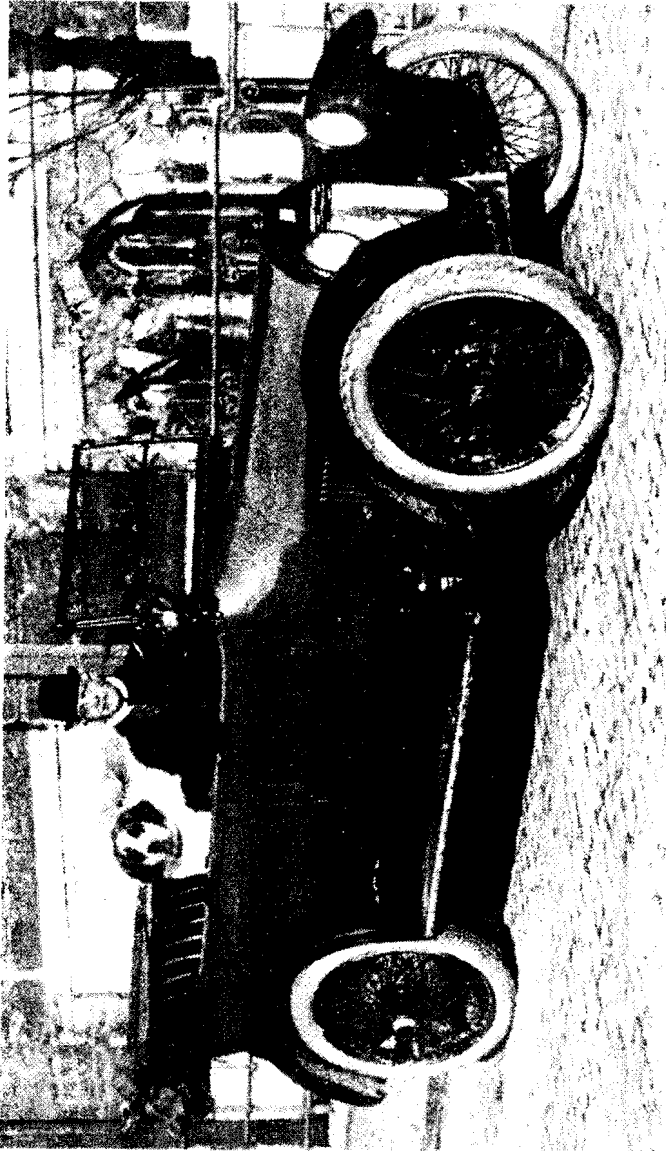

Foto uit "Cyriel Buysse 1859-1932", album samengesteld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van zijn overlijden, Gent, Herdenkingscomité Cyriel Buysse, 1982.

Opvallend was wel dat het voor die tijd ging om relatief verre en langdurige uitstappen. Ondanks de luchtige titel en toon van het eerste onderstaand boek, vonden dergelijke reizen ongetwijfeld in soms barre omstandigheden plaats. Het wegennet was allesbehalve afgestemd op auto's. Dit moet bij de modale man en vrouw van wie de gezichtseinder niet veel verder ging dan een paar naburige dorpen en een stad, behoorlijk veel indruk hebben gemaakt.

Hierna kijken we even waar en hoe de auto van Buysse een neerslag vond in diens werk.

"De vrolijke tocht"

"De auto vliegt door 't land. Bergen, dalen, steden, dorpen, akkers, bossen en rivieren, alles ruist in snel tempo voorbij, als de flits-visioenen van een cinematograaf." Zo luidt de eerste zin van *De vrolijke tocht*, een boek dat in 1911 verscheen.⁶ Buysse omschreef het zelf als "echte blijmoedige lectuur".

De eerste bladzijden zijn een ware ode aan de auto:

"De grote, grote gave van de auto is, dat men ermee komt in plaatsen, waar men anders nooit aan denken zou heen te gaan".

Het onderwerp van dit boek is een reis die hij onderneemt met de drie dochters uit het eerste huwelijk van zijn vrouw. Hij is zich terdege bewust van het opzet: *"Per auto op reis, als heer-alleen met drie dames, geheel Frankrijk door en zonder chauffeur, het is voorwaar geen kleinigheid"*.

De dames zijn Inez, Mary en Thea. Via de Belgische Ardennen en de Maasvallei gaat het via Dijon, Lyon naar de Middellandse Zee en dan over Arles, Tarascon, Lourdes en Biarritz terug het Noorden in. Het boek eindigt in Parijs.

A.M. Musschoot noemt het een reisverhaal dat tot het lichtere, journalistieke genre behoort en van marginale betekenis ten opzichte van zijn scheppend werk. Toch wordt er aan toegevoegd dat het op enkele uitzonderingen na op sympathie en waardering wordt onthaald.⁷ Er volgen nog herdrukken in 1915 en 1926.

⁶ Cyriel BUYSSE, *De vrolijke tocht*, C.A.J. Van Dishoeck, Bussem, 1911:

⁷ A.M. MUSSCHOOT, *Inleiding*, in *Verzameld Werk*, deel VI, Manteau, 1979, p. XIII.

“Per auto”

Nog meer reisverhalen vinden we in het boek *Per auto* dat in 1913 het licht zag⁸ en werd herdrukt in 1920.

Het bestaat uit twee verschillende delen. Daartussenin bevindt zich nog een klein zelfstandig reisverslag. Het gaat om een reis die hij ondernam met zijn vriend Leon Bazalgette.

Het eerste deel is een relaas van een reis die in het voorjaar van 1911 plaatsvond in Frankrijk, en het toont een mooi beeld van het land net voor de Eerste Wereldoorlog.

Het gezelschap, zo beschrijft Buysse, omvat een bijzonder onderhoudende schilder (Emiel Claus), een overbeleeft filosoof die de weg moet vragen (Leon Bazalgette), een schrijver die eveneens als chauffeur fungeert (Buysse zelf) en een ‘fatsoenlijk’ mens die de lekke banden moet oppompen (Buysse's zwager, Edmond de Keyser). Kortom een blijmoedig en ironisch verhaal. Volgens Musschoot heeft Buysse de poëtisch-luchtige reisjournalistiek ontwikkeld tot een apart genre, dat in het geheel van zijn oeuvre alleen al door zijn omvang een niet onaanzienlijke plaats inneemt.

Het tweede deel van *Per auto* omvat op zich al verschillende reisverslagen, daterend uit verschillende perioden en hier samengebracht onder de titel *Met de Maeterlincks*. In een eerste deel wordt verhaald hoe zij samen naar Grasse reden, het winterverblijf van Maeterlinck. Met de Nobelprijswinnaar (1911) had Buysse een vriendschappelijke relatie. Maeterlinck, afkomstig uit het naburige Oostakker, behoorde tot dezelfde Franssprekende bourgeoisie. Buysse vertelde in een interview aan Maurice Roelandts dat beiden elkaar leerden kennen “op ‘t ijs van de Drongensche meerschen”. Zij spraken nooit over literatuur.⁹

“De laatste ronde”

Per auto kreeg zelfs een vervolg. De in het eerste deel van deze bundel beschreven rondreis in Frankrijk werd als het ware overgedaan vele jaren

⁸ Cyriel BUYASSE, *Per auto*, C.A.J. Van Dishoeck, Bussem, 1913.

⁹ Maurice ROELANDTS, *Schrijvers, wat is er van de mens*, Manteau, 1943, p. 46.

later, na de ‘vervloekte oorlog’ die het plan van nieuwe reisjes lang had vrijdeld. Niet totaal vrijdeld, want Buysse zou tijdens de oorlog twee zendingen naar Engeland ondernemen.

Het vervolg dat na de oorlog plaatsvond, werd uitgegeven in 1923 onder de titel: *De laatste ronde*¹⁰. De reis voerde de vrienden (een schilder, een filosoof, een schrijver en een fatsoenlijk mens) naar Frankrijk, dwars door het hart van de Vendée en terug via de bergstreek van de Morvan. Met fatsoenlijk mens werd deze keer “Gaston” bedoeld, de chauffeur. De schitterende reis en het vele gefilosofeer worden plots afgebroken door een onherstelbare panne. De wagen diende naar een garage te worden getrokken... met paarden. Dat ontlokte Buysse de volgende bespiegeling: “*De auto is een fijn-besnaard-en-bezielde wezen, dat geweldig werken kan en wil, maar dat absoluut ook op zijn tijd rusten moet.*”

Naast de bovengenoemde boeken heeft Buysse nog meer reisverhalen geschreven. Hij noemde ze sportboekjes. Sommigen werden in boekvorm uitgegeven, zoals *Wat wij in Spanje en Marokko zagen* (1929) of verschenen in een krant of tijdschrift. Hoewel ook de trein als transportmiddel werd gebruikt zien we ook hier af en toe de auto opduiken. We besluiten met *Riviera-impressies*.

De *Riviera-impressies* verscheen in zeven afleveringen in het Algemeen Handelsblad in 1932. De oudere Buysse beschikt hier opnieuw over een chauffeur. Gelukkig maar zoals blijkt uit de volgende zinnen waarin het gaat over de beklimming en afdaling van een afgrond: “(...) *De motor zwoegt en davert. Het wordt benauwd en warm in de wagen. Wat als de motor eensklaps weigert? Wat, indien achteruitrijdend, de remmen niet pakken! En hoe lang nog dat angstwekkend stijgen, steeds hoger, steeds hoger, met links de rots en rechts de afgrond.*

‘Défense de parler au conducteur!’ Ik waag het ook niet iets te vragen. Maar het komt mij voor, dat de weg steeds smaller en steiler wordt en in het kort verschiet opnieuw tegen een soort rode rotstoren doodloopt. Toch niet! in een bruuske wending, onzichtbaar op drie meter afstand, schiet hij achter de rots verder de hoogte in. ‘t Is een ‘Virage en bec de flûte’, de ergste die er zijn! die

¹⁰ Cyriel BUYASSE, *De laatste ronde*, C.A.J. Van Dishoeck, Bussem, 1923.

halt hij ook niet; het is onmogelijk! Hij rijdt met de radiator tot tegen de rots en zwenkt dan achteruit. Wij hebben een speelruimte van twee à drie meter. Daarachter een hoopje steen sterk genoeg om een kinderwagentje tegen te houden en verder de afgrond. Als nu de remmen...

De remmen doen hun dienst! Gelukkig! Wij zijn alweer in eerste ingeschakeld en klimmen verder. En eensklaps zien wij iets dat ons in vervoering brengt: een man bij een gebouw, dat op een huis of stal lijkt; een man met een muilnier, dat beladen is met droge takkebos! Er leven dus toch werkelijk mensen in die doodsbenauwde eenzaamheid; wij zijn niet verdwaald, niet verloren, wij gaan een levend wonder tegemoet! (...).¹¹

Stefaan DE GROOTE, Bachte-Maria-Leerne

¹¹ Cyriel BUYASSE, *Riviera-impressies*, in *Verzameld werk*, deel VI, 1979, Manteau, Brussel, p. 761 en 762.

BUYASSE IN DE “LAROUSSE”

Bij het doornemen van een oude LAROUSSE UNIVERSEL (1922) vonden we drie Vlaamse auteurs terug, namelijk Maurice Maeterlinck, Emile Verhaeren en Cyriel Buysse. Van deze drie is Buysse de enige wiens oeuvre gerekend kan worden tot de Nederlandstalige literatuur.

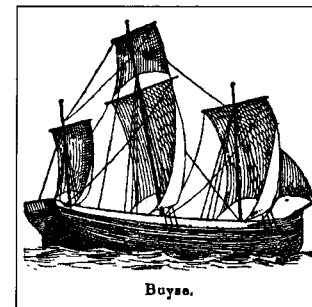
Op blz. 320 van het eerste deel lezen we volgende tekst:

BUYASSE (Cyriel), *romancier flamand, né à Nevele (Belgique) en 1859. (Le droit du plus fort, Sursum Corda, etc.). Au théâtre il a donné: la Famille van Paemel, les Emigrants, le Soir des rois, etc.*

Geen Virginie Loveling in deze uitgave wel nog de vermelding van een goede kennis van Cyriel Buysse namelijk Emiel Claus op blz. 464 beschreven als *paysagiste flamand, né a Vive-Saint-Eloi (Belgique) en 1849 qui excella à exprimer la lumière par la division des tons.*

Nog op dezelfde blz. 320 vertelt en toont de Larousse ons wat een “buysse” eigenlijk is.

buysse ou **buysse** n.f.¹ *Petit bâtiment hollandais pour la pêche aux harengs. (On dit aussi busche).*

Het is maar al te duidelijk dat dit woord geen Franse oorsprong heeft. Het *Middelnederlandsch Handwoordenboek* van J. Verdam (1911) zegt ons dat een **buse**, **buuse** of **buysse** een klein schip is voor de haringvangst bestemd.

In *Van Daele - Groot woordenboek der Nederlandse taal* (uitgave 1982) staat als eerste verklaring van het woord **buis**: haringbuis. En een **haringbuis** is een schip zoals voorheen ter haringvangst gebruikt werd.

¹ n.f.: nom féminin.

En er is ook **buisjesdag**: 15 juni of de dag waarop de haringbuizen vroeger in zee staken.

Dit werd eertijds voorafgegaan door een **buisjespreek**. Dit was de preek op de bidstond voor het uitzeilen van de haringvloot.

En er is ook een **buischipper** of haringschipper.

Cyriel Buysse had dus blijkbaar zowel langs moeders² als langs vaders zijde schippersbloed door zijn aderen stromen.

André BOLLAERT, Poesele

Bibliotheek van de heemkundige kring "Het Land van Nevele"

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk elke eerste zondag van de maand van 10 uur tot 12 uur (niet in juli) en na telefonische afspraak met Jan Luysaert (09/371.60.53). De catalogus op onze tijdschriften *Het Land van Nevele* en *Mensen van Toen* kan ook geraadpleegd worden in de Gemeentelijke Bibliotheek van Nevele, Stationsstraat 19, Landegem

Bibliothecaris

Wim De Clercq, Rostraat 12, 9850 Hansbeke

Bestuur

André Bollaert (secretaris dagelijkse werking)

Irène Buysse

Wim De Clercq (bibliothecaris)

Stefaan De Grootte

Lieven De Ruyck (secretaris tijdschriftadministratie)

Yvonne De Keere

Daniël D'Hooge

Jan Luysaert (voorzitter)

Marcel Michiels

Arnold Strobbe (ondervoorzitter)

Eddy Verstraete

² Zie Jan LUYSSAERT, in *Mensen van Toen*, 1998, afl. 4